

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 05-414 групи
Спеціальності 014 Середня освіта,
Спеціалізації 014.07 Географія
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Географія)»
Варцабюк Марія Миколаївна
Керівник д. пед. н., професорка Федяєва В. Л.
Рецензент к. пед. н., доцентка Борисенко Н. М.

Івано-Франківськ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ	6
1.1. Поняття «екологічна компетентність» у наукових дослідженнях	6
1.2. Сучасні тенденції екологічної освіти	12
1.3. Особливості формування екологічної компетентності учнів на уроках географії	18
Висновки до Розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	29
2.1. Роль шкільної географії у формуванні екологічної свідомості учнів.....	29
2.2. Формування екологічної свідомості в процесі вивчення географії в учнів середньої ланки	40
Висновки до Розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	57
3.1. Загальна стратегія дослідження екологічної культури учнів середньої ланки.....	57
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	61
Висновки до Розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	74

ВСТУП

На початку ХХІ століття проблеми екології стали глобальними. Україна стикається з ними особливо гостро через забруднення атмосфери, водойм і ґрунтів, що стало наслідком повномасштабного російського вторгнення. Зупинити погіршення ситуації та вийти із екологічної кризи залежить від рівня екологічної свідомості громадян. Тому надзвичайно важливим напрямком сучасних наукових пошуків є включення екологічної тематики в освіту, зокрема, спеціальну та інклюзивну.

Значний акцент у реформуванні освіти та науки ставиться на екологізацію освіти згідно з нормативно-правовими актами, такими як Державна національна програма "Освіта. Україна ХХІ століття", Закон "Про концепцію екологічної освіти в Україні", Стратегія розвитку вищої освіти на 2022-2032 роки та інші.

Актуальність дослідження. Важливість педагогічної діяльності з навчання бережливого природокористування особливо актуальна в системі освіти. Формування екологічної компетентності в учнів середньої ланки не лише сприяє поліпшенню їх екологічної поведінки, але й позитивно впливає на їх загальний розвиток, соціальну інтеграцію та самооцінку.

Особливо важливим є вивчення основ формування екологічної культури учнів під час уроків географії. Шкільна географія є інтегруючим чинником між природничими та суспільними науками, спрямовуючи їх на пошук рішень для проблем, які виникають у взаємодії суспільства і природи.

Уроки географії у загальноосвітніх навчальних закладах надають широкі можливості для організації корекційно-педагогічної роботи з формування екологічної компетентності учнів з порушеннями інтелекту.

Головною метою екологічної освіти в процесі боротьби з екологічними проблемами є підготовка освічених людей із високим рівнем екологічних знань, свідомості та культури. Екологічне виховання повинно стати не просто однією із складових освітнього процесу, а його головною складовою. Воно передбачає формування вміння аналізувати природні явища та поводитися з природними ресурсами обережно, розглядаючи їх як надзвичайно важливе середовище для існування людини.

Вчені, що працюють у галузі спеціальної педагогіки та психології, вже давно зосереджуються на розробці теоретичних і прикладних підходів до екологізації процесу навчання та виховання дітей. Основні висновки в цій області містяться у результаті досліджень таких науковців, як В. Бондар, О. Вержиховська і В. Синьов.

У своїх наукових працях К. Данилюк, С. Кондратенко, О. Охріменко, Г. Петренко, Н. Пустова, М. Філоненко та інші аргументують важливість та можливості корекційно-розвивальної роботи з екологічного виховання здобувачів освіти. Вчені, такі як І. Матвійчук, Л. Одинченко, В. Синьов, О. Шевельова та інші, вивчили цю проблему в контексті вивчення географічного матеріалу. Процес формування екологічної культури у дітей має свої особливості, які описані у дослідженнях таких вчених, як Г. Блеч, О. Вержиховська, І. Дмитрієва, А. Колишкіна, Л. Співак, Я. Співак

Мета дослідження полягає у теоретичному узагальненні особливостей формування екологічної компетентності на уроках географії в учнів середньої ланки в умовах сьогодення.

Відповідно до поставленої мети окреслено наступні завдання дослідження:

- 1) розкрити теоретичні основи формування екологічної культури учнів під час вивчення географії;
- 2) висвітлити сутність поняття «екологічна культура» та її структуру;

- 3) окреслити сучасні тенденції екологічної освіти та виховання на уроках географії в середній ланці;
- 4) висвітлити методологічні засади впровадження екологічної культури в навчально-виховний процес;
- 5) здійснити емпіричне дослідження рівня сформованості екологічної культури учнів на уроках географії в середній ланці.

Об'єктом дослідження є екологічна культура учнів.

Предметом дослідження є методичні умови формування екологічної культури учнів під час вивчення географії в середній ланці.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, спрямований на вивчення проблематики дослідження та узагальнення педагогічного досвіду. Також застосовано метод анкетування, для якого був використаний «Тест виявлення сформованості екологічної культури учнів», що базується на методиці, розробленій Є. Асафовой та Ю. Сауновой, адаптованій до конкретного предмету дослідження. Також був використаний системний підхід до аналізу матеріалів. Об'єктом експерименту слугував ліцей, учні 7-9 класів.

Практична важливість отриманих результатів проявляється у впровадженні методичних засад формування екологічної культури під час географічних уроків та у позакласній діяльності. Отримані матеріали дослідження можуть бути корисними для вчителів-практиків у підготовці й проведенні уроків.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

1.1. Поняття «екологічна компетентність» у наукових дослідженнях

«Екологічна культура» розглядається як система специфічних методів, засобів і механізмів, які дозволяють людині адаптуватися до навколишнього середовища [6, с. 35]. Проте, важливо розуміти, що екологічна культура не обмежується лише адаптацією природи до потреб людини. Вона також відіграє ключову роль у вихованні високих гуманістичних цінностей та принципів у людському житті.

«Екологічна культура» означає розуміння людьми природи, оточуючого світу та їхнього місця в цьому світі, а також визначення ставлення людини до природи [7, с. 16]. Вона спрямована на збереження природного середовища і внутрішнього світу людини, щоб створити гармонію в природі та виховати високі гуманістичні цінності та принципи в людському житті.

Екологічна культура спрямована на подолання природної обмеженості людини у контексті постійної конкуренції з іншими формами життя. Вона включає в себе адаптивні ознаки, які є новим типом пристосування виду. Наприклад, людина без засобів впливу на навколишнє середовище, таких як житло, одяг, інструменти, зброя, ліки тощо, має невеликі шанси на виживання та успішну адаптацію в природних екосистемах.

З іншого боку, наявність цих засобів надає людині перевагу у конкуренції, оскільки вона володіє адаптивними властивостями, які виникають внаслідок еволюційного розвитку і відрізняються від інших видів [16, с. 6]. Таким чином, екологічна культура є необхідною для

існування людини, оскільки вона становить функціональну основу, що дозволяє доцільно та ефективно користуватися природними ресурсами.

Аналіз наукових джерел підтверджує, що вже у минулому педагоги, такі як Ян Амос Коменський, Жан-Жак Руссо, Йоганн Генріх Песталоцці та інші, віддавали велике значення природі у навчально-виховному процесі.

У своїй «Великій дидактиці» (1757 р.), Коменський підкреслював важливість початку навчання не з теоретичних визначень, а з реального спостереження за явищами. Він наголошував на необхідності пізнання природи рідного краю як основи для подальшого вивчення світу [20, с. 60]. Це сприяє не лише засвоєнню природничих знань, але й формуванню чуттєвого досвіду учнів.

Руссо також висловлював думку, що навчання повинно базуватися на навколишньому середовищі, а не на абстрактних поняттях. Він вважав, що найкращими засобами навчання є самі об'єкти, які оточують дитину, оскільки вони надають найбільш ефективні умови для розвитку особистості учня [31, с. 13].

Песталоцці наголошував на тому, що природа є потужним засобом навчання, тому мати, виховуючи дитину, повинна ознайомлювати її з елементарними поняттями про світ, показуючи йому життя природи та всю його красу, яка оточує дитину, а потім відкривати перед нею двері у світ, де панує прекрасна природа, де вона може побачити людей, тварин, рослини і наслідувати природу в її різноманітті та красі [29, с. 320].

Цитуючи Песталоцці, багато науковців, таких як Ващенко, Духнович, Русова, Ушинський, відзначали особливий вплив знань про природу на формування моральних якостей особистості та її ставлення до навколишнього середовища. Проте, протягом тривалого часу, екологічна спрямованість освітнього процесу вважалася головним завданням методики природничих дисциплін [28].

Як зауважує КурнякЛ.М., термін «екологічна культура» був запропонований представниками американської школи «культурної екології» у 20-х роках ХХ століття для опису сукупності екокультурних норм [30, с. 48].

Проблема виховання екологічно свідомих учнів має свої коріння ще з 60-х років ХХ століття, коли почалася активізація екологічної освіти. В. Сухомлинський зробив вагомий внесок у розроблення теоретичних засад і практичну реалізацію екологічного виховання, розглядаючи природу як потужний дидактичний інструмент.

У 70-ті роки ХХ століття зростає увага до активної пропаганди екологічних знань, і «природоохоронна освіта стала фундаментальною екологічною освітою зі зміненим змістом, формами і методами» [42, с. 43]. Протягом 70-80-х років ХХ століття було проведено чимало досліджень (І. Зверев, І. Суравегіна, А. Захлебний) у сфері методики екологічної освіти, і активно розглядалося питання екологізації шкільної освіти.

Проблема формування екологічно свідомих учнів має свої коріння з 60-х років ХХ століття, коли почалася активізація екологічної освіти. Великий внесок у розвиток теоретичних засад і практичне втілення екологічного виховання зробив В. Сухомлинський, який розглядав природу як потужний дидактичний інструмент [53, с. 33].

У 70-і роки ХХ століття збільшилася увага до активної пропаганди екологічних знань, і «природоохоронна освіта перетворилася на фундаментальну екологічну освіту із зміненим змістом, формами і методами» [8]. Протягом 70-80-х років ХХ століття було проведено значну кількість досліджень у галузі методики екологічної освіти, і активно вивчалася питання екологізації шкільної освіти.

Друга половина 90-х років ХХ століття характеризувалася пошуком нових парадигм у сфері освіти загалом, а також у екологічній

освіті зокрема. Це було в значній мірі спричинене тим, що кінець двадцятого століття поставив людину та біосферу перед новими умовами існування, що вимагали радикальних змін у способах взаємодії суспільства та природи. Так, замість традиційного антропоцентризму у системі взаємодії «суспільство – природа» було запропоновано концепції «екоцентризму», «натуроцентризму» (М. Каган, Е. Маркарян). Одночасно термін «екологічна культура» став більш поширеним [32; 35].

У наш час термін «екологічна культура» є досить поширеним, але ще не має загальноприйнятого визначення. Більшість науковців (С. Лебідь, І. Павленко, Н. Пустовіт) підкреслюють, що «екологічна культура» є складовою загальної культури особистості [26; 31; 34].

Тонка Ю.В., наприклад, визначає її як «відносно самостійний вид культурної діяльності, що є органічною частиною світової культури» [56, с. 259]. О. Горелов розглядає поняття «екологічна культура» як культурну, оскільки його походження пов'язане з обробкою землі (від лат.: «оброблення») [17].

Дослідники Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В., Непша О. В. [45, с. 136], аналізуючи різні підходи до визначення поняття "культура" у науковій літературі, узагальнив їх до трьох основних аспектів:

- а) рівень розвитку суспільства (особистості);
 - б) сукупність цінностей, які суспільство (особистість) сформувало;
 - в) спосіб діяльності суспільства (особистості), що призвів до досягнення свого розвитку та формування своїх духовних цінностей.
- О. Чернікова, аналізуючи структуру та зміст категорії "культура", зауважує, що існує понад 250 визначень цього терміну, проте їх можна узагальнити до трьох ключових позицій: культура як система матеріальних і духовних цінностей, як умова і результат розвитку особистості, та як система нормативних орієнтацій [47].

Корнус О.Г. [28], виходячи з поглядів О. Бідої, пропонує розрізнити «екологічну культуру» у декількох аспектах:

- як складову суспільної культури, яка відображає взаємодію людства і природи. В такому розумінні екологічну культуру можна тлумачити як систему суспільних досягнень, матеріальних і духовних надбань, закріплених у звичаях, етичних нормах, поведінці в природному середовищі та іншому;

- як педагогічну категорію, яка визначає риси особистості і охоплює сукупність екологічних знань і переконань, що визначають характер практичної діяльності відповідно до вимог раціонального використання природних ресурсів [28].

Отже, екологічна культура, як вказує Корнус О.Г., представляє собою специфічне розуміння світу, яке відтворює взаємозв'язки між людиною, суспільством і природою у гармонійній єдності.

Матеюк О. П. наголошує, що ставлення до природи є важливим аспектом культури, яка виражається у специфічному зв'язку людини з природою та їхній єдності [32, с. 33]. Зрозуміло, лише моральність, орієнтація на майбутнє і відповідальність перед наступними поколіннями визначають наше ставлення до природи на рівні культури.

Тлумачення екологічної культури включає в себе не лише поняття «культура» взагалі, а й мистецтво організації довкілля на основі певних цінностей. Етимологічно це походить від латинського «cultura», що означає «обробіток, догляд [34] .

У сучасній культурі важливо розглядати специфічну форму - екологічну культуру. Ця культура спрямована на визволення людини від жорсткої природної детермінації та на гармонізацію відносин між суспільством та навколишнім природним середовищем.

Зазначимо, що багато вчених, як педагогів, так і географів-методистів, досліджували питання формування екологічної свідомості учнів. Наприклад, К. Ушинський вважав, що екологічне виховання

відіграє ключову роль у розвитку логічного мислення, пам'яті та уяви у школярів [49].

Колесник М. О. підкреслював, що екологічна культура учня - це система наукових знань, спрямованих на вивчення процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; а також відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; та готовність до природоохоронної діяльності [24].

У нашій роботі ми виходимо з того, що поведінка людини в природному середовищі та її споживацьке ставлення до нього визначаються культурним рівнем суспільства, і недбале відношення до навколишнього середовища призводить до конфлікту між культурою та природою

Зауважимо, що екологічна освіта та виховання безпосередньо пов'язані з вивченням географії, яка відіграє ключову роль у формуванні ставлення людини до оточуючої природи, світу, а також до суспільства в цілому.

Екологічна культура розглядається як спосіб життєдіяльності людини, що визначається її взаємодією з навколишнім середовищем, що сприяє здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, а також забезпечує екологічну безпеку країни і кожної людини. Вона слугує інструментом самоорганізації сутнісних сил людини в конкретному природному середовищі [45, с. 137].

Основним принципом екологічної культури є відповідність соціального та природного в рамках єдиної системи. Встановлення такої відповідності у всіх сферах суспільного життя сприяє його екологізації та гармонізації самої суспільної системи. Екологічна культура відображає ступінь впровадження суб'єктом природоперетворюючої

діяльності, відповідності соціального та природного як складових єдиної системи. Вона також сприяє гармонізації взаємовідносин суспільства та природи та формуванню нового типу особистості - людини епохи ноосфери [33].

Екологічна культура охоплює розуміння основних закономірностей і взаємозв'язків у природі та суспільстві, а також емоційні переживання та ціннісне ставлення до природи. Вона ґрунтується на інтеграції трьох напрямів: екологічної свідомості, морально-естетичного і діяльнісно-практичного ставлення, тобто, її розглядають як складний компонент інтелектуальної і духовної культури особистості, який сприяє творчій самореалізації в розв'язанні екологічних проблем.

Поєднання діяльнісного, ціннісного та інтелектуального аспектів визначає формування екологічної культури. Вона є процесом і результатом формування екологічної свідомості, що відображає єдність знань, уявлень про природу, емоційного і ціннісного ставлення до неї (внутрішня культура) та відповідних умінь, навичок, потреб у взаємодії (зовнішня культура). Вона базується на гармонізації відносин у системі «природа-людина» [7, с. 16]. Отже, «екологічна культура» представляє собою комплексну категорію, що охоплює когнітивний, емоційно-естетичний, ціннісний та діяльнісний аспекти.

1.2. Сучасні тенденції екологічної освіти

Екологічна освіта є складною системою, що складається з різних компонентів, що мають своє власне походження. Екологічна культура, яка є частиною екологічної освіти, тісно пов'язана з наукою екології.

Сучасне екологічне виховання також відображається у таких соціальних явищах, як *енвайронменталізм*, *екологізм* [6]. Ці терміни

описують вчення, громадський рух, філософію, ідеологію, що підтримують спосіб існування, за якого людина, як можна більше, завдає мінімальної шкоди навколишньому середовищу.

Термін «екологічна освіта» отримав своє міжнародне визначення на першій конференції, що відбулася в 1970 році у місті Карсон-Сіті, штат Невада, США. На цьому заході було визнано, що екологічна освіта представляє собою процес, під час якого людина усвідомлює цінність природного середовища, а також володіє необхідними знаннями та навичками для визнання та розуміння своєї взаємозалежності від природи [8].

До складу екологічної освіти також включаються практичні вміння у вирішенні екологічних завдань, пов'язаних з взаємодією з навколишнім середовищем, та формування поведінки, що сприяє покращенню якості навколишнього середовища. Проблема екологічної освіти є надзвичайно актуальною з соціально-економічної та психолого-педагогічної точок зору на міжнародному рівні і спрямована на формування екологічної культури у широких верствах населення, основною рисою якої є відповідальне ставлення особистості до навколишнього середовища.

Слід зауважити, що екологічна освіта фокусується на різноманітних проблемах, серед яких можна виділити глобальне потепління клімату, забруднення навколишнього середовища, виснаження атмосферного озону, підвищення рівня Світового океану, опустелювання та ерозію ґрунтів, зведення тропічних та бореальних лісів, зникнення видів диких тварин і рослин, біологічне і культурне розмаїття, бідність, голод і недоїдання, безробіття, права людини, сталий розвиток світової спільноти тощо.

Сучасна реальність, пов'язана з виснаженням природно-ресурсного потенціалу багатьох країн, інтенсивним використанням ядерної енергії в мирних цілях, зростанням світових цін на енергоносії

та інші соціально-економічні явища, значно розширює сферу проблем екологічної освіти, висуваючи нові вимоги до формування особистості [7, с. 20].

Серед нових напрямків екологічної освіти особливе місце займає необхідність виховання у молодого покоління знань, умінь та навичок, що стосуються раціонального використання природних ресурсів та енергії. Впровадження енергозберігаючих моделей поведінки і діяльності у широку суспільну практику стає однією з ключових завдань сучасної екологічної освіти.

У сучасних умовах європейські країни визначають цілі, завдання і зміст екологічної освіти на основі ряду конференцій, проведених під егідою Організації Об'єднаних націй: Стокгольмської (1972 р.), Тбіліської (1977 р.) [53]. Результати цих заходів визначили «фундамент» для сучасної екологічної освіти. Основні положення цього «фундаменту» включають такі аспекти:

- екологічна освіта сприймається як безперервний процес, що охоплює всі аспекти життя особистості;
- міждисциплінарний та цілісний підхід до навчання і розвитку особистості, який акцентує увагу на взаємозв'язках між людиною, суспільством і природою;
- екологічна освіта підкреслює необхідність раціонального та відповідального використання енергії та природних ресурсів;
- активно залучає учнів до власного навчання та сприяє їх розвитку критичного мислення і розв'язанню екологічних проблем;
- включає різні методи навчання, зокрема, практичну діяльність учнів з дослідження та охорони природи;
- розглядає екологічні проблеми на різних рівнях (локальному, національному, глобальному) і в різних часових вимірах (минулому, сучасному, майбутньому);

- підтримує розвиток в учнів почуття чуйності та свідомості, а також створює передумови для формування нової екологічної етики [47, с. 34].

Зауважимо, одне з ключових завдань екологічної освіти полягає у формуванні моделі поведінки та діяльності, яка б була прийнятною для особистості та суспільства в природному середовищі, а також у вихованні норм відповідального ставлення до природи.

Зазвичай традиційна система безперервної екологічної освіти, яка зосереджена переважно на передачі екологічних знань, не забезпечує достатнього формування екологічного світогляду [20, с. 60]. Хоча вона сприяє високій екологічній ерудиції, але недостатньо стимулює природоохоронну активність та взаємодію з природою.

Визначають чотири рівні екологічної освіти:

I. Дошкільний, спрямований на розвиток естетичного сприйняття природи та формування дбайливого ставлення до неї.

II. Шкільна екологічна освіта, яка надає загальні знання про природу та розуміння природних процесів.

III. Вища екологічна освіта, що включає викладання дисципліни «Екологія» у всіх напрямках вищої освіти, а також спеціалізовану підготовку за напрямом «Екологія і природокористування»

IV. Фундаментальна наукова екологічна освіта в рамках додаткових освітніх програм [8, с. 15].

По суті, екологічна освіта виступає як педагогічна система, яка спроектована для сприяння взаємодії людини з природним середовищем та сприяння глобальній освіті з метою забезпечення екологічної безпеки і стійкості біосфери.

Сучасна екологічна освіта ставить перед собою завдання не лише нагромадження знань про складові природи, їх взаємодії та розвиток, а й сприяння духовному та моральному розвитку, формуванню екологічної культури [15, с. 103].

Екологічна освіта спрямована на розвиток комплексу знань, умінь та морально-етичних відносин, які забезпечують екологічну відповідальність особистості за якість довкілля.

Таким чином, екологічна освіта не є відокремленим напрямком для підготовки екологів, а є необхідною складовою всіх галузей вищої освіти - гуманітарних, природничих, технічних тощо. Оскільки подолання майбутніх криз можливе лише через перехід до екологічно орієнтованих цінностей.

Екологічна та культурологічна проблематика мають багато спільного, основується на фундаментальних відносинах "людина-природа". Культура визначає результат розвитку відносин між людиною і природою, а також способи та форми взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем.

Необхідність покращення стану навколишнього середовища та гострота екологічної кризи обумовлюють потребу в підвищенні екологічної культури населення, а також в підготовці молодого покоління до гармонійного співіснування з природою, раціонального використання та відтворення її ресурсів, а також збереження довкілля.

Діяльнісний підхід екологічної освіти передбачає екологічне виховання, розглядане як систематичну педагогічну діяльність, спрямовану на розвиток екологічної культури учнів.

Завдання екологічного виховання включає такі аспекти:

1. Формування екологічних знань.
2. Виховання почуття дбайливого ставлення до природи, а також її збереження та примноження.

3. Розвиток вмій і навичок у взаємодії з природою [18, с. 7] (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Співвідношення понять «екологічне виховання» та «екологічна культура»

Сформувати екологічну свідомість неможливо без усвідомлення глобальних і регіональних проблем, сучасної екологічної ситуації в регіоні та світі, системи екологічної безпеки та методів управління природокористуванням. На думку науковців, проблеми навколишнього середовища повинні бути визначені в контексті конкретної культури та суспільства країни, а також розроблені відповідні програми [5; 14; 44].

Основною метою екологічної освіти є формування фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення та свідомості, що базується на усвідомленні природи як універсальної, унікальної цінності, а також навичок учнів.

На сьогоднішній день екологічне виховання потребує активної психологічної взаємодії особистості з природним оточенням. Це передбачає поетапне формування системи особистісного ставлення до природи, що сприятиме розвитку екологічних знань та використанню їх у навчально-виховному процесі.

У контексті розвитку Нової української школи, одним з важливих завдань є виховання учнів у бережливому ставленні до природи та раціональному її використанні. Екологічний аспект має значення в формуванні та збереженні здоров'я дітей сучасності.

Реалізація екологічної освіти сприяє екологічному вихованню. Під останнім розуміється систематичне та ціленаправлене формування у молодого покоління естетичного та системного науково-обґрунтованого ставлення до природи, а також набуття практичних навичок раціонального природокористування.

Результатом екологічного виховання є екологічна культура особистості, що відзначається глибокими знаннями про навколишнє середовище, усвідомленням цінностей природи, екологічним стилем мислення та відповідальним ставленням до природи та власного здоров'я. Також вона включає набуття умінь і досвіду вирішення екологічних проблем, участь у природоохоронній роботі та усвідомлення можливих негативних наслідків природних трансформацій, зумовлених людською діяльністю.

1.3. Особливості формування екологічної компетентності учнів на уроках географії

Екологічна освіта відіграє ключову роль у вихованні молодого покоління в освітньому середовищі.

Головною метою її є створення умов для формування екологічної свідомості і мислення на основі активного підходу до життя. Людина, яка засвоїла принципи екологічного виховання, розуміє реальну шкоду, яку природі завдає людська діяльність.

Таким чином, вона розвиває власне ставлення до таких дій і приймає рішення про їх правомірність.

На сьогодні питання підвищення рівня екологічної культури людей є дуже актуальним, оскільки воно безпосередньо пов'язане з подальшою безпекою в житті. Серед сучасних учнів переважає споживацький підхід до навколишнього середовища. Тому особливу вагу набуває робота з формування екологічної культури у новому поколінні, і одним із ключових завдань виховного процесу в сучасній школі є екологічне виховання.

Проблема взаємодії між природою та людиною, а також впливу суспільства на довкілля, стала надзвичайно актуальною та набула величезних розмірів [25, с. 115]. Основна причина цього - безвідповідальне ставлення до екології. Тому важливо надати першочергове значення ролі екології у процесі навчання. Чим швидше розпочнеться педагогічна робота з екологічного виховання учнів, тим більшу ефективність вона матиме.

Зауважимо, екологічне виховання слід розпочинати з моменту, коли дитина починає розуміти оточуючий світ та активно впливати на нього, ще з початкових класів [22]. Усі форми, види і методи навчальної та позакласної роботи з учнями мають бути взаємопов'язаними. Основні завдання екологічного виховання включають нагромадження, систематизацію та використання екологічних знань, виховання любові до природи, бажання берегти і примножувати її, а також формування вмінь і навичок для діяльності в природі [17, с. 126].

У виховній роботі сучасної школи одним із основних напрямків є виховання екологічної культури учнів. Екологічна культура дітей спрямована на наступне:

- формування пізнавальних, практичних і творчих вмінь з екологічного погляду;
- розвиток вольових якостей учнів;
- встановлення екологічних норм поведінки в природі, набуття власного досвіду екологічного ставлення до різних ситуацій та позитивного спілкування з природою [11, с. 112].

Мета екологічного виховання досягається завдяки таким завданням:

- освітнім - система знань про існуючі проблеми, пов'язані з екологічною ситуацією та можливості їх вирішення;
- розвивальним - покращення інтелектуальних та практичних навичок для поліпшення природного середовища своєї місцевості;
- виховним - формування дій і звичок екологічної поведінки та способу життя;
- спонукання до дії на користь охорони природного середовища: інтелектуальної (аналіз екологічних проблем), емоційної (ставлення до природи як до важливої цінності) і моральної (усвідомлене ставлення до природи) [32, с. 6].

Звідси випливає головне завдання вчителя географії - виховати відповідальне і обережне ставлення до природи у молодого покоління. Шкільний предмет географії має особливе значення у формуванні екологічної культури учнів, оскільки включає:

- систему екологічних цінностей;
- знання про екологію;
- норми і правила у ставленні до природи;
- навички природничої та дослідницької діяльності та охорони навколишнього середовища [37, с. 17].

У шкільному навчальному процесі основи екологічних знань розподілені у різних навчальних предметах, і як самостійний курс в більшості шкіл не вивчаються, тому необхідно максимально використовувати аспекти екології на уроках географії та в позаурочний час через дослідницьку роботу з використанням регіонального підходу. Тому проблема екологізації природничих шкільних дисциплін (або екологічно орієнтованого навчання) залишається особливо актуальною і на сьогоднішній день.

Аналіз навчальних програм та посібників для шкіл показує, що викладання природничих дисциплін часто не враховує єдиного підходу між вчителями до послідовності подання основних екологічних знань. Багато тематичних аспектів розглядаються в різних предметах несистематично та не мають логічних зв'язків між собою. Така ситуація вимагає перегляду викладання природничих наук із урахуванням екологічно орієнтованої освіти.

Зміст курсу географії у школах має потенціал для формування учнів етичних норм та звичок у поведінці в природі, а також ціннісних орієнтацій. Одним із важливих аспектів цих знань та умінь є наявність оцінного та правового компонентів, які розглядаються під час вивчення матеріалу про роль природи у житті та господарській діяльності людини.

В курсі географії ці питання розглядаються у контексті економічної ефективності, режиму економії та ощадливості, таких як комплексна переробка сировини, використання вторинних ресурсів та відходів виробництва, безвідходна технологія тощо.

Розвиток ціннісних орієнтацій сприяється тим, що учні здійснюють практичні роботи з оцінювання різних аспектів (наприклад, ресурсозабезпечення тощо). Для екологічної освіти велике значення мають практичні роботи на місцевості, які передбачають оцінку впливу людини на навколишнє середовище, що відображено в навчальних програмах. Ці роботи допомагають учням розвивати звичку правильно

та критично оцінювати свою поведінку в природі та вчинки інших людей, вибираючи лінію поведінки, що відповідає законам природи та суспільства. Знання та дотримання учнями правил поведінки в природі під час екскурсій, туристичних та краєзнавчих походів свідчать про рівень сформованості їх екологічної культури.

Правовий аспект екологічних знань в курсі географії розкривається у процесі знайомства учнів з основами природоохоронного законодавства України.

При вивченні багатьох тем програми (наприклад, раціональне використання ресурсів, збереження, відновлення та поліпшення навколишнього середовища) вказується на те, що бережливе ставлення до природи є громадянським обов'язком людини[47, с. 22].

Природоохоронне законодавство передбачає права і обов'язки громадян з охорони природи та раціонального використання її ресурсів, що спрямовані на запобігання порушенням правил поведінки в природі. Ознайомлення учнів з основними аспектами цього законодавства є важливим для виховання відповідальності за збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Формування екологічної освіти сприяє розвитку екологічної компетентності як системи знань і вмінь, що дозволяють особистості розуміти екологічні проблеми, шукати шляхи їх вирішення, пропагувати та втілювати в життя екологічні знання, а також дотримуватись екологічних норм поведінки та чутливо реагувати на екологічні проблеми в Україні та світі, що є способом запобігти подальшому руйнуванню планети.

Під час формування екологічної культури учнів доцільно використовувати наступні методи та методичні прийоми навчання:

- стимулювати учнів до постійного отримання знань про навколишнє середовище;

- сприяти розвитку творчого мислення та уміння передбачати можливі наслідки природної перетворювальної діяльності;
- забезпечувати розвиток дослідницьких умінь та навичок, навчати приймати екологічно доцільні рішення й самостійно здобувати нові знання;
- залучати учнів до практичної діяльності з розв'язання проблем навколишнього природного середовища [50, с. 33].

Вивчення географії спрямоване на формування у школярів розуміння цілісності природи Землі, її взаємозв'язку з людиною та те, що господарська діяльність і поведінка в природі повинні відповідати її законам.

Зміст географічного курсу в школі сприяє формуванню та розвитку екологічної компетентності учнів, етичних норм поведінки в природі та їх ціннісних орієнтацій. Виконання практичних робіт із оцінним характером допомагає розвивати у школярів ціннісні установки.

Проведення робіт на місцевості для оцінки впливу людини на навколишнє середовище, передбачених програмою, є важливим для екологічної освіти. На їхній основі учні навчаються правильно та критично оцінювати свою поведінку в природі, дії інших людей, обираючи лінію поведінки, відповідну законам природи і суспільства. Свідоме дотримання учнями правил поведінки під час екскурсій, туристичних та краєзнавчих походів свідчить про рівень сформованості їхньої етичної поведінки.

Розв'язання екологічних проблем та збереження природи для майбутніх поколінь можливе лише за умови, що люди мають високий рівень екологічної культури та почуття відповідальності за свої дії в природі. Тому виховання молоді у дусі бережливого ставлення до природи повинно стати невід'ємною частиною навчального процесу.

Екологічне виховання охоплює розвиток екологічних знань, формування екологічних умінь і навичок. Тому в процесі вивчення географії важливо враховувати можливості цього навчального предмета у формуванні всіх трьох аспектів свідомої поведінки людини в природі.

На уроках географії застосовуються різноманітні форми роботи, що стимулюють творчість учнів та розвивають інтерес до предмета у будь-якій категорії учнів. До них належать вікторини, географічні ігри, конкурси. Ефективним засобом є використання відеоуроків, які дозволяють учням побачити об'єкти та явища природи, що розглядаються під час вивчення конкретної теми. Це сприяє утворенню образу території та дозволяє аналізувати природні процеси. Учні отримують завдання перед переглядом відеоматеріалу, після чого аналізують природні явища, роблять висновки. На домашнє завдання їм пропонується підготувати короткі повідомлення про об'єкти негативного впливу людини на природу поблизу їхнього проживання.

На основі екологічного мислення і усвідомлення формується екологічна культура, яка охоплює глибокі знання про навколишнє середовище, як природне, так і соціальне. Це включає екологічний спосіб мислення і відповідальне ставлення до природи, здатність розв'язувати екологічні проблеми та активну участь у природоохоронній діяльності. Система екологічного виховання під час уроків географії охоплює наступні аспекти:

- врахування національних та регіональних особливостей у виборі навчального матеріалу з екологічного спрямування;
- підкреслення гуманістичного підходу та зростаючої ролі екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства;
- спрямованість на збереження фізичного та психологічного здоров'я людини;
- об'єктивне висвітлення основних екологічних законів та понять, які підтверджують, що екологія є наукою, що постійно розвивається;

- встановлення зв'язку між отриманими екологічними знаннями і повсякденним життям людини, їхня цінність не лише у виробництві, а й у щоденних справах [38, с. 22].

Практичне втілення завдань та цілей екологічної освіти на уроках географії в сучасній школі базується на таких принципах:

- комплексне висвітлення проблем з охорони природи, що охоплює різні аспекти та аспекти взаємодії людини та природи;

- встановлення зв'язку між теоретичними знаннями та практичною діяльністю учнів у цій галузі;

- включення екологічних аспектів у структуру навчальних планів, спеціальних уроків та інтегрованих курсів, які розкривають взаємодію суспільства та природи;

- поєднання аудиторних занять із безпосереднім спілкуванням з природою через екскурсії, трудові екологічні практикуми, польові табори та інші форми;

- використання проблемних методів навчання, таких як рольові ігри, екологічні клуби та інші;

- поєднання класних, позакласних і позашкільних заходів з природоохоронної роботи [29, с. 115-116].

Загальною метою екологічної освіти є формування екологічної свідомості учнів під час уроків географії та у позакласній роботі. Це включає:

1. Набуття знань про взаємозв'язок між людиною і природою.

2. Формування відношення до природи, включаючи цілі взаємодії з природою та екологічну відповідальність.

3. Розвиток системи умінь і навичок (технологій) взаємодії з природою, що дозволяють діяти з позиції екологічної доцільності [38].

Екологічне виховання спрямоване на формування конкретних навичок поведінки людини у природному середовищі. Лише обдумане

поведінка відповідно до набутих знань і вмінь свідчить про розвинену екологічну культуру особистості.

Під екологічною культурою розуміється цілісна система, що включає екологічні знання, екологічне мислення, культуру вчинків і поведінку, яка характеризується рівнем упровадження екологічних знань, мислення і культури у повсякденну практику.

Проявом екологічної культури є дії, обумовлені екологічними міркуваннями. Спрямованість на формування екологічної культури особистості передбачає вплив на всі аспекти свідомості: пізнавальний, емоційний, діяльний. Отже, екологічна освіта має включати наукові, морально-етичні і практичні аспекти.

Особливість екологічного виховання полягає в формуванні світогляду щодо цілісної системи "суспільство-природа" з активною участю особистості у її розвитку. Основними принципами екологічного виховання є принципи матеріальної єдності світу, краєзнавства, комплексності, безперервності, патріотизму тощо.

На етапі теоретичного осмислення взаємодії суспільства і природи важливо використовувати різні форми і методи навчання. Під час формування екологічних проблем як реального протиріччя у взаємодії суспільства і природи застосовуються методи, що спонукають до пізнавальної діяльності, такі як евристична бесіда, проблемне викладання матеріалу, диспут тощо[59, с. 19].

Надзвичайно важливо, щоб практична діяльність учнів спрямовувалася на вирішення реальних екологічних проблем на місцевому рівні через проведення природоохоронних заходів, спостережень, моделювання тощо. Рольові ігри є ефективним інструментом у формуванні екологічної культури, оскільки вони сприяють розвитку екологічного мислення, емоційності та творчості через дискусії і співпрацю.

Велика кількість методів і прийомів використовуються у різних формах організації навчальної діяльності, які можуть бути фронтальними, індивідуальними або колективними, а також їх поєднанням. Фронтальна робота використовується для ознайомлення учнів з екологічним матеріалом, введення екологічних понять, пояснення практичних завдань на уроці та під час екскурсій у природу. У індивідуальній формі навчальної діяльності кожен учень виконує завдання самостійно, що є важливим для розвитку вмінь і формування почуття індивідуальної відповідальності при прийнятті рішень, наприклад, під час написання реферату, складання доповіді, розв'язання кросворду та інших завдань.

Висновки до Розділу 1

Розглянуто сутність концепції «екологічна культура» та пролито світло на сучасні тенденції екологічної освіти, розкриваючи її роль на уроках географії та в позакласній діяльності.

Поняття екологічної культури розглядається як рівень усвідомлення людьми природи та навколишнього середовища, визначення свого місця у світі і ставлення до нього. Ця культура орієнтована на взаємодію з природним середовищем та внутрішнім світом людини, спрямована на створення балансу у природі і формування високих гуманістичних цінностей у людському житті.

Екологічна культура є комплексною категорією, що включає когнітивний, емоційно-естетичний, ціннісний та діяльнісний компоненти.

Питання екологічної освіти є актуальною соціально-економічною та психолого-педагогічною проблемою, спрямованою на формування екологічної культури у широких верствах населення, яка відзначається відповідальним ставленням особистості до природи.

Основною метою екологічної освіти є формування фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення та свідомості, що ґрунтується на уявленні про природу як про універсальну та унікальну цінність, а також на розвитку відповідних навичок у школярів.

Екологічна освіта та виховання на уроках географії та в позакласній діяльності є однією з пріоритетних сфер у сучасній освіті. Одним із основних завдань вчителя географії є формування у підростаючого покоління свідомого та бережливого ставлення до природи. Предмет географії відіграє важливу роль у вихованні екологічної свідомості учнів, оскільки включає в себе не лише систему ціннісних орієнтацій у сфері екології, але й знання про природні екосистеми, норми та правила екологічної поведінки, а також навички природничо-дослідницької діяльності та заходи з охорони природи.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

2.1. Роль шкільної географії у формуванні екологічної свідомості учнів

У шкільній освіті курс географії середньої ланки охоплює екологічні питання на різних рівнях - глобальному, регіональному і місцевому - з використанням методу краєзнавства, що включають матеріал з екологічною тематикою, що сприяє розвитку екологічної компетентності учнів.

Навчальна програма з географії в загальноосвітніх навчальних закладах ґрунтується на принципах науковості, послідовності та поступовості в навчанні географії, інтеграції на основі внутрішньо- та міжпредметних зв'язків, а також гуманізації та диференціації навчального матеріалу, враховуючи вікові особливості учнів.

До прикладу, при вивченні «Загальної географії» у 6-му класі особлива увага приділяється вивченню компонентів географічної оболонки. Вивчаючи літосферу, атмосферу та гідросферу, необхідно акцентувати увагу на раціональному використанні природних ресурсів та впливі людської діяльності на стан цих оболонок. Наприклад, під час розгляду літосфери, вчитель звертає увагу на негативні наслідки видобутку корисних копалин на місцевості. Оскільки на більшості території переважають піщано-глинисті породи, несанкціонований видобуток може призвести до пошкодження ґрунтового покриву та інтенсивного яроутворення.

Таким чином, викликом для педагога є необхідність формування у учнів бережливого ставлення до природних ресурсів їхнього регіону.

Під час вивчення атмосфери учням пояснюється шкідливість спалювання опалого листя. Це негативне явище може призвести до забруднення повітряного середовища на рівні наземного шару та зміни газового складу. Крім того, відзначається негативний вплив на атмосферу від спалювання поліетиленових пакетів та пластикових пляшок, що може шкодити здоров'ю людини. Важливо підкреслити, що кожен учень може долучитися до поліпшення якості повітря, наприклад, шляхом висаджування дерев та кущів, які виділяють кисень і зменшують вміст вуглекислого газу в атмосфері.

Вивчення гідросфери відіграє значну роль у формуванні екологічної свідомості учнів. Практично у кожному населеному пункті можна знайти водні об'єкти, такі як ставки, озера, річки або невеликі струмки. Очевидно, що багато з цих водойм не перебувають у задовільному стані. Учитель разом із учнями визначає причини цього незадовільного стану та стимулює дітей шукати оптимальні рішення екологічних проблем.

Проектна діяльність може стати ефективним інструментом у цьому процесі. Крім того, важливо залучати учнів до практичних заходів з охорони навколишнього середовища, таких як прибирання берегів річок або ставків, очищення джерел або невеликих струмків. Це надає учням можливість усвідомити, що стан довкілля залежить від кожного з них. Крім того, учитель пояснює школярам, як здоров'я людства залежить від чистоти водних об'єктів.

Під час вивчення біосфери учні отримують глибоке розуміння про ґрунт, рослинний світ та тваринний світ. Учні шостого класу вже можуть пояснювати причини розподілу ґрунтів і живих організмів на Землі, встановлюючи зв'язки між географією та природознавством, а також оцінювати зміни у ґрунтах, рослинності та тваринному світі внаслідок господарської діяльності людини. Вчитель підкреслює важливість збереження тварин і рослин місцевості. Оскільки вивчення

біосфери проводиться навесні, можливість організації екскурсій для виявлення рідкісних та червонокнижних видів рослин та тварин місцевості [25].

Після ознайомлення з усіма оболонками планети у дітей формується розуміння про географічну оболонку як найбільший природний комплекс на Землі. Пояснюється взаємодія компонентів природи у природному комплексі на суходолі та в океані, а також наслідки цієї взаємодії. Також розглядаються такі закономірності розвитку географічної оболонки, як її цілісність, ритмічність, кругообіг речовин і енергії, і демонструється їх практичне значення для життя і діяльності людини. Учні приводять приклади впливу природи на людину та впливу людини на природу.

Наприкінці курсу загальної географії вивчається розділ «Людина і географічна оболонка», в якому досліджуються зміни природи під впливом господарської діяльності людини.

Учні отримують уявлення про поняття «природні багатства» та «навколишнє середовище», наводяться приклади природних ресурсів із урахуванням їх вичерпності та відновлюваності, проводиться порівняння рівня забруднення навколишнього середовища в різних регіонах Землі [25].

Через практичні роботи на місці учні шостого класу ознайомлюються з компонентами природи, встановлюють взаємозв'язки між ними, виявляють конкретні приклади екологічних проблем свого регіону, формують судження щодо практичних заходів з усунення негативних наслідків взаємодії людини з природою та беруть безпосередню активну участь у заходах із природоохорони.

При вивченні п «Географія материків і океанів» у 7-му класі важливо акцентувати увагу на екологічній ситуації материків і океанів. Вчитель повинен систематично привертати увагу учнів до екологічних проблем, які існують на кожному з материків або в океанах, та спільно з

ними висловлювати пропозиції щодо поліпшення стану навколишнього середовища.

Слід зазначити, що сучасна екологічна ситуація на планеті зазнає змін на глобальному рівні, і це вимагає належного розуміння з боку учнів. Засновуючись на знаннях, отриманих у шостому класі, семикласники розуміють причинно-наслідкові зв'язки цих змін на планеті.

Для кращого розуміння екологічних проблем вчителю рекомендується використовувати інформаційні технології, включаючи фото та відеоматеріали, що демонструють сучасний стан довкілля на материках і в океанах.

Варто зауважити, що під час вивчення материка Євразія учням варто пояснити вплив екологічної ситуації країн-сусідів України на стан довкілля в нашій країні. Також важливо, щоб діти усвідомили, що екологічні проблеми, які виникають в Україні, можуть також мати вплив на стан довкілля всієї планети.

Важливим етапом у формуванні екологічної свідомості є розділ «Вплив людини на природу материків та океанів». Вчителю слід прикласти максимум зусиль, щоб учні усвідомили сучасні проблеми взаємодії суспільства і природи. Вони повинні бути здатні назвати основні типи природоохоронних територій, класифікувати природні ресурси та розрізнити приклади раціонального і нераціонального природокористування.

У процесі навчання учні описують зміни природних комплексів під впливом людини, розпізнають основні види забруднення навколишнього середовища, аналізують міжнародні організації з охорони природи. Вони також обговорюють екологічні проблеми материків і океанів, розглядають можливі шляхи їх вирішення та оцінюють роль міжнародного співробітництва у цьому процесі.

Таким чином, завершуючи 7-й клас, учні вже мають сформовану цілісну картину світу і розуміння важливості збереження довкілля як на локальному, так і на глобальному рівнях. В наступному навчальному році вони зможуть не лише розуміти потребу у збереженні природного середовища, а й активно пропонувати шляхи вирішення екологічних проблем у своїй місцевості та в Україні в цілому.

Тема «Україна у світі: природа, населення», яка вивчається у 8 класі, є важливою для формування екологічної свідомості у підлітків, оскільки дозволяє їм розглянути всі природні аспекти своєї країни в цілому та їхнього рідного краю зокрема. Попередній досвід екскурсій та навчальної практики дозволяє учням вже мати уявлення про стан географічних об'єктів та природних комплексів своєї місцевості. Під час вивчення нового матеріалу вони можуть активно висловлювати свої думки, спираючись на власний досвід.

Це особливо стосується таких тем, як «Мінерально-сировинні ресурси», «Внутрішні води», «Ґрунти і земельні ресурси», «Рослинний покрив та тваринний світ». У цих контекстах важливо пояснити учням значення поняття «моніторинг». Розуміючи негативний вплив антропогенного чинника на довкілля, восьмикласники можуть створювати презентації, складати звіти про свої дослідження та звертатися до місцевої влади з пропозиціями щодо вирішення виниклої проблеми.

При вивченні внутрішніх вод України корисно користуватися місцевим матеріалом, з яким учні вже знайомі з попередніх років. Це допомагає стимулювати практичну екологічну діяльність та участь у Всеукраїнському конкурсі «До чистих джерел». У рамках цього конкурсу підлітки роблять інформаційно-просвітницьку роботу серед населення та висвітлюють свою діяльність у засобах масової інформації. Це спонукає учнів відчувати важливість своєї роботи у сфері охорони природи та сприяє підвищенню рівня їхньої екологічної свідомості.

Під час вивчення ґрунтів та земельних ресурсів важливо ознайомлювати учнів з ґрунтами їхньої місцевості, їх використанням та сучасним станом. Значні екологічні знання набуваються восьмикласниками під час вивчення розділу «Ландшафти і фізико-географічне районування», де вони дізнаються про особливості взаємодії компонентів географічної оболонки в природно-територіальних комплексах, створення та розміщення природоохоронних територій, а також оцінюють вплив господарської діяльності на довкілля в різних природних зонах України.

Велике значення для екологічної освіти учнів має розділ «Природокористування». Під час його вивчення розглядаються основні види забруднення довкілля в Україні та вплив екологічної ситуації на життєдіяльність населення. Також вчитель повинен ознайомити своїх вихованців з законодавчими актами, що регулюють екологічну ситуацію та діяльність природно-заповідного фонду України.

У 8 класі багато тем мають зв'язок з місцевим матеріалом. Тому підлітки можуть не лише отримувати теоретичні знання з екології, а й брати активну участь у вирішенні багатьох екологічних проблем свого краю.

У 9 класі, згідно з новою програмою, учні будуть вивчати господарство України та світу. Під час розділу «Природні ресурси світу та України» дев'ятикласники матимуть можливість аналізувати взаємодію суспільства і природи, прогнозувати наслідки нерационального природокористування через обмеженість природних ресурсів, пояснювати проблеми і перспективи використання цих ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства.

У формуванні екологічної компетентності учнів під час вивчення курсу «Україна і світове господарство» (9 клас) відбувається поступове ознайомлення з цією темою протягом усього навчального процесу.

Початок цього процесу (як у прикладі з географії у 9 класі) розпочинається з розділу «Національна економіка і світове господарство», де учням пропонується вивчити поняття «національна економіка» та проаналізувати фактори, які впливають на її формування. Важливу роль у цьому процесі відіграє екологічний аспект. Екологічний чинник може виступати як стимулятор розвитку національного господарства в цілому або в окремих сферах, таких як туризм, рекреаційна діяльність, медична сфера і т. д., або як його обмежувач, у випадку діяльності у районі видобутку корисних копалин, на постмайнінгових територіях тощо.

Найглибше формування компетентності відбувається в темі «Глобальні проблеми людства», де учні аналізують геопросторові особливості світових екологічних проблем, пов'язуючи їх з розміщенням та діяльністю небезпечних промислових підприємств у своєму регіоні. Вони також звертають увагу на вплив інтенсивного транспорту (автобанів, транспортних вузлів, морських та річкових портів) на здоров'я людей та природне середовище тощо.

Оскільки ситуація щодо військової агресії та її впливу на навколишнє середовище є актуальною та надзвичайно важливою для учнів, на уроках географії в середній ланці можна провести таку форму роботи:

- **Тематична дискусія:** «Вплив війни на навколишнє середовище». Учні мають обговорити наслідки військового конфлікту для довкілля, враховуючи зазначені в ситуації приклади. Вони мають проаналізувати можливі наслідки для екосистем, водних ресурсів, атмосферного повітря та географічних зон, що піддаються впливу війни. Учні також можуть обговорити можливі заходи для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та попередження екологічних криз.

- **Інформативне обговорення:** «Агресія військ Російської Федерації в Україні та використання важкого озброєння, такого як

артилерія, ракети, морські кораблі та військова авіація, призвели до значних людських жертв серед мирного населення та пошкодили природні системи України.

Наслідки війни для довкілля включають збільшення радіаційного фону в Чорнобильській зоні через рух важкої військової техніки та іншого транспорту по забруднених ґрунтах, підвищення рівня радіоактивного пилу в повітрі, ураження балістичними ракетами нафтобаз на всій території України та забруднення повітря токсичними продуктами від відкритого горіння в житлових районах. Також спостерігаються пошкодження газопроводів у населених пунктах, масштабні вибухи та ударні хвилі, що вразили підприємства різних галузей виробництва та створили хімічну небезпеку для мирних мешканців та екосистем.

З початку вторгнення РФ до України було зафіксовано 231 екологічний злочин Росії на території України та в акваторії Чорного моря, з найбільшою кількістю випадків екоциду на Київщині, Донеччині та Дніпропетровщині.

Ця форма дозволить учням активно долучитися до дискусії, розвивати критичне мислення, а також розуміння важливості збереження довкілля та екологічної безпеки.

Одним із ефективних методів роботи на уроках географії може бути створення проєктів на тему «Стан сформованості екологічної компетентності здобувачів освіти в контексті воєнних дій».

Учні можуть бути поділені на групи, кожна з яких отримає певний аспект проблеми, зазначений у поданій інформації: наприклад, загрози ядерній безпеці, пошкодження інфраструктури, втрата екосистем, порушення морського права та інше. Кожна група має обговорити свій аспект проблеми, а потім поділитися своїми висновками з рештою класу. Такий підхід дозволяє учням глибше зануритися в проблематику та розвинути навички аргументації та критичного мислення.

До прикладу проектна робота «Сучасний рівень формування екологічної компетентності серед освітніх здобувачів у контексті воєнних подій в Україні» актуальна через наступні причини екологічних проблем:

- небезпека для ядерної, радіаційної та хімічної безпеки внаслідок воєнних дій;
- пошкодження інфраструктури, що призводить до негативних екологічних наслідків;
- порушення екосистем та незаконне вилучення ресурсів в Рамсарських угіддях;
- випадки порушень морського та екологічного законодавства в Чорному та Азовському морях.

Пропоную метод пошукової роботи на уроках географії, що базується на розробці питань з української науки:

Створення **групової роботи**, де кожна група відповідає за дослідження одного аспекту екологічних проблем, викликаних воєнними діями в Україні, згідно з роботами вчених:

1. Група О. Улицького. Вивчення екологічних проблем шахт, затоплених під час воєнних дій.
2. Група С. Корсуна. Аналіз прикладних біотехнологій щодо необхідності проведення процесу рекультивациі земельних ресурсів, пошкоджених воєнними діями.
3. Група О. Василюка та І. Загороднюка. Дослідження екологічних наслідків збройних конфліктів та їхнього впливу на видове біорізноманіття.
4. Група В. Бондарева. Вивчення впливу бойових дій на стан об'єктів природно-заповідних територій.
5. Група М. Слободянюка. Аналіз документування воєнних злочинів і злочинів проти людства в Україні та обговорення

необхідності розроблення програм і залучення експертів для проведення точних аналізів.

Кожна група має за завдання дослідити відповідний аспект, підготувати коротку презентацію і виступити перед класом, обмінятися інформацією та спільно обговорити отримані результати.

Одним з важливих напрямів формування екологічної компетентності є теми розділу «Первинний сектор господарства», де учні вивчають свою відповідальність за розвиток сільського господарства, збереження лісових ресурсів та аналізують обсяги видобутку корисних копалин в державі. Вони також пропонують альтернативні шляхи розвитку господарських сфер на постмайнінгових територіях.

Після вивчення розділу «Вторинний сектор господарства» учні повинні мати навички аналізу впливу промислових підприємств на довкілля в різних регіонах України та на місцевому рівні. Вони повинні бути здатні обґрунтовувати важливість впровадження енергозберігаючих та сировинозберігаючих технологій у господарство.

Вивчення тем розділу «Третинний сектор господарства» дозволяє учням розуміти значення використання екологічно чистого виду транспорту, впровадження обмежень для розвитку туризму та рекреаційної діяльності, доцільність створення природоохоронних територій тощо.

Наприклад, під час опрацювання теми «Транспорт» для усвідомлення катастрофічного впливу автотранспорту на довкілля у великих містах важливим є проведення спільного з учнями соціологічного дослідження щодо оцінки відношення населення до автотранспорту у місті, зокрема, в контексті шумового та світлового забруднення, порушення цілісності соціального середовища проживання, особливо у нових висотних житлових мікрорайонах тощо. Це сприятиме не лише розширенню екологічного розуміння учнів та

збільшенню їхньої екологічної компетентності, а й удосконаленню їхніх дослідницьких навичок, підвищенню почуття особистої й колективної відповідальності, збільшенню зацікавлення у вивченні географії шляхом відкриття прикладного аспекту предмета.

З метою підвищення екологічної освіченості учнів та ознайомлення їх з технологіями виробництва та функціонування промислових, транспортних, сільськогосподарських підприємств та закладів сфери послуг, цілком обґрунтованим є організація навчальних екскурсій у рамках курсу «Україна і світове господарство». Наприклад, у місті Львові такі екскурсії можуть включати візити до панчішно-шкарпеткової фабрики "Весна" (розташованої на вулиці Дж. Вашингтона), підприємства, яке займається виробництвом медичної апаратури «РЕМА», транспортно-логістичного підприємства «Міст-Експрес» або «Нова Пошта», а також підприємства «Шувар», що спеціалізується на гуртовому та роздрібному продажу сільськогосподарської продукції.

Акцентування уваги на уроках географії на екологічній складовій людської діяльності, необхідності дотримання та популяризації у повсякденному житті концепції сталого розвитку, а також пропагування досягнень цілей тисячоліття, визначених ООН, і відмова від надмірного споживання товарів і послуг, сприятиме формуванню екологічної освіченості учнів.

Отже, шкільна географія відіграє важливу роль у формуванні екологічної свідомості учнів. Цей предмет допомагає учням краще розуміти взаємозв'язок між людиною та природою, а також наслідки людської діяльності на навколишнє середовище. Вивчення географії сприяє усвідомленню проблем екології на різних рівнях: від локального до глобального. Через аналіз конкретних прикладів та використання інтерактивних методів, шкільна географія стимулює інтерес до

екологічних питань та активізує учнів у пошуку шляхів збереження природи для майбутніх поколінь.

2.2. Формування екологічної свідомості в процесі вивчення географії в учнів середньої ланки

У школі, особливу увагу слід зосередити на формуванні екоцентричної екологічної свідомості серед учнів, розвивати у них усвідомлення важливості природи та відповідального ставлення до неї. Важливо виховувати розуміння, що людина є складовою частиною природи, а не її володарем, та дотримуватися гармонійного співіснування з усім живим.

Учителю географії варто використовувати різноманітні дидактичні та виховні методи для досягнення цих цілей. Наприклад, бесіди, диспути, та дискусії можуть бути корисними інструментами. Однак, лише словесні впливи недостатні для повного розуміння та формування екологічної свідомості. Важливо, щоб учні брали активну участь у вирішенні екологічних проблем і набували досвіду природоохоронної діяльності. Це допомагає їм краще розуміти актуальність екологічних проблем і сприяє їх залученню до розв'язання цих проблем. Підхід, який акцентується на практичних діях, допомагає учням не лише розмовляти про екологію, але й діяти на користь навколишнього середовища.

Формуванню екологічної культури учнів та їх залученню до природоохоронної діяльності сприяють різноманітні форми та методи. Серед них є індивідуальні, групові та колективні підходи. Індивідуальні форми включають роботу з науково-популярною літературою, підготовку доповідей, рефератів, проведення фенологічних спостережень.

Групові заходи включають створення бюлетенів, стіннівок, участь в агітбригадах, екологічних іграх. Колективні форми включають еколого-географічні вечори, тижні екології, вікторини, конференції, лекції та екскурсії. Важливо підкреслити, що кожна з цих форм сприяє розвитку екологічної свідомості учнів та сприяє їх активній участі в охороні природи.

Еколого-географічні вечори є ефективним інструментом для вирішення широкого спектру питань, включаючи завдання екологічного виховання. Ці заходи допомагають поглибити інтерес до географії та екологічних проблем, розширити світогляд учнів, впроваджують екологічні цінності та формують екологічні потреби. Участь у екологічних іграх під час позакласної діяльності сприяє розвитку природоохоронної поведінки та формує активну життєву позицію. Учні, обираючи ролі в іграх, не лише грають, а й проявляють себе, аналізуючи та оцінюючи свої дії та дії інших. Екологічні ігри створюють реалістичні ситуації навчання, що допомагають активізувати учнів та залучити їх до самостійного пошуку рішень.

Під час розвитку екологічної культури учнів можна використовувати дискусії та організовані обговорення різних проблем, що надають їм більшої значущості та сприяють підвищенню пізнавального інтересу.

Останнім часом у шкільній практиці стає популярним екологічний тренінг – спеціально організована форма спілкування, яка сприяє зміні внутрішніх установок учнів, розширенню знань та набуттю позитивного ставлення до природи та довкілля загалом. Особливу цінність мають тренінги на такі теми, як «Автомобіль: благо цивілізації або її бич?», «Суд», «Подолання суперечностей у взаємодії з природою» та інші.

Варто відзначити також цікаву форму формування екологічної культури учнів - усний журнал, який відрізняється широтою та

актуальністю інформації, а також дає широкі можливості для самовираження та творчості школярів.

Значні можливості для формування екологічної культури в учнів відкривають екскурсії (у природу, музеї та інше) та подорожі. Екскурсія - це один з методів навчання та виховання, який дозволяє вивчати предмети або явища в природних умовах. Вона базується на принципах наочності, локальності та самостійності учнів, сприяючи вихованню у них любові до природи, розвитку пізнавального інтересу та уявлення про прекрасне. Екскурсії розширюють кругозір школярів, навчаючи їх розглядати факти та явища оточуючого світу у взаємозв'язку та взаємодії.

У методичному арсеналі вчителя, що спрямований на формування екологічної культури, слід мати різноманітні форми роботи, включаючи як урочні, так і позакласні заняття з географії. Однак, в межах професійної діяльності не завжди можна охопити всі доступні форми.

Розвиток екологічної компетентності учнів під час вивчення природничих предметів відбувається трьома взаємопов'язаними складниками: екологічними знаннями, цінностями та переконаннями, та екологічною діяльністю.

Перший складник, або накопичення екологічних знань, охоплює учнівське вивчення досвіду природоохоронної роботи через різноманітні форми, такі як анкети, інтерв'ю, бесіди та створення екологічних газет.

Другий складник - формування екологічних цінностей та переконань - здійснюється через дискусії, обговорення, конференції та конкретні справи, пов'язані з екологією, що сприяють утвердженню учнівської позиції стосовно відносин із природою.

Третій складник - екологічна діяльність - включає в себе природоохоронну роботу, екологічну розвідку, а також пропагандистську діяльність через різні заходи, такі як виступи, ярмарки та організація екологічних гуртків. Серед найпоширеніших форм

екологічної освіти в навчальному процесі варто відзначити інтегровані уроки, лекції, конференції, дискусії, екскурсії, екологічні ігри та використання сучасних технологій.

Методична рекомендація полягає в забезпеченні сполучення навчальної та позакласної роботи з географії, спрямованої на формування екологічної свідомості учнів. Згадуючи слова В. Сухомлинського, можна сказати, що школа перетворюється на центр духовного розвитку, коли уроки не лише цікаві за змістом та формою, але й коли використовуються різноманітні форми позаурочної роботи для розвитку учнів. Навіть найдосконаліший урок має обмеження в часі, тоді як позакласна робота дає вчителю волю для організації навчальних процесів поза межами звичайного уроку. Повне формування екологічної свідомості, яке включає в себе і екологічну обізнаність, і екологічну поведінку, можливе лише тоді, коли використовуються можливості як уроків, так і позакласної роботи з географії.

Таким чином, після аналізу наукових джерел та вивчення ситуації в шкільній практиці, ми визначили низку методичних умов, які можуть сприяти формуванню екологічної культури під час вивчення географії:

- залучення учнів до систематичної екологічної діяльності для формування їх екологічної свідомості та ціннісного ставлення до природи;

- різноманітність форм і методів навчання під час вивчення географії з метою здобуття учнями досвіду екологічно орієнтованої діяльності та формування екологічної поведінки;

- забезпечення єдності навчальної та позакласної роботи з географії, спрямованої на розвиток екологічної культури учнів.

1. Вправа для уроку географії «Руйнування греблі Каховської ГЕС»

Назва вправи: «Аналіз екологічних наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС»

Ціль вправи: сприяти розумінню екологічних наслідків та наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС.

Хід вправи:

1. Розділити учнів на групи по 3-4 особи.

2. Кожній групі надати текст, описуючий основні екологічні наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС (*Руйнування греблі Каховської ГЕС призвело до серйозної екологічної кризи. Вже відзначається масове вимирання тварин і риби, значна шкода нанесена сільськогосподарським землям, а екосистема регіону понесла серйозні пошкодження, що може призвести до незворотних змін на постраждалих територіях.*

У Херсонській області було затоплено понад 3,6 тисячі будинків у 32 населених пунктах. Рівень води поступово знижується, але цей процес відбувається дуже повільно. Внаслідок цього у затоплених містах залишаються люди та тварини.

Території, розташовані вище греблі, стикаються з проблемою обміління водойм. У деяких містах вже виникли проблеми з доступом до води.

Ці наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС є лише початковими. Інші екологічні проблеми можуть стати відомими лише в майбутньому, за словами вчених.)

3. Кожна група складає список екологічних проблем, які виникли внаслідок руйнування греблі, створює ментальну карту, на якій висвітлено основні причини та наслідки екологічної катастрофи.

4. Презентація роботи. ментальної карту перед класом, пояснити її зміст і обговорити з іншими учнями.

5. Підсумок: підкреслити ключові аспекти екологічної катастрофи та її наслідки для природи, тварин та людей.

2. Завдання «Екологічні наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС - пустеля замість ріллі».

Мета. Визначити та обговорити екологічні наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС на сільське господарство та навколишнє середовище.

Завдання:

Аналіз екологічних наслідків:

- розглянути інформацію про екологічні наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС (*Руйнування Каховської ГЕС створило екологічну кризу. Це може призвести до висихання водосховища, що в свою чергу, призведе до припинення подачі води для зрошення більше ніж 30 систем полів у Дніпропетровській, Херсонській та Запорізькій областях, повідомляло Міністерство аграрної політики та продовольства України.*

Міністерство аграрної політики та продовольства України висловило думку, що руйнування Каховської ГЕС може призвести до того, що "поля на півдні України вже на наступний рік можуть перетворитися на пустелю".

Брайн Конс погоджується з цією оцінкою та порівнює цю ситуацію з північною частиною Криму. Закриття Північнокримського каналу (що сталося в 2014 році після анексії Криму Росією) мало значний вплив на сільське господарство: змінився ландшафт та типи культур, які можна вирощувати.

Без зрошення важко вирощувати, наприклад, рис та овочі - ці культури потребують багато води. Деякі зернові культури та соняшник можуть вирощуватися в умовах незрошувального землеробства. Однак, навіть вони виграють від регулярного зрошення, а врожайність у зрошувальних системах значно надійніша, ніж у незрошувальних.

Внаслідок руйнування греблі ГЕС, частина сільськогосподарських земель висохне, а інша частина, навпаки, буде затоплена.

За даними Міністерства агрополітики України, на правому березі Дніпра вже затоплено близько 10 тисяч гектарів сільськогосподарських земель. На низькому лівому березі, де розташовані окуповані території Росією, обсяг затоплення набагато більший. Частина може залишитися під водою.

Оцінити втрати цього року складно. Дані щодо посіяних площ та врожаю у цьому регіоні відносяться до довоєнного періоду. Надійної інформації про те, які площі були посіяні під урожай у цьому сезоні, немає).

- скласти список екологічних проблем, які виникають внаслідок цього події.

Дослідження впливу на сільське господарство:

- Дізнайтеся, як зруйнована гребля впливає на зрошення сільгоспугідь в Дніпропетровській, Херсонській та Запорізькій областях.
- Обговоріть, як це впливає на обсяг врожаю та економіку регіону.

Оцінка змін у ландшафті:

- Розгляньте наслідки для територій вище та нижче греблі.
- Обговоріть, які зміни відбуваються з природними умовами та екосистемою цих районів.

Прогнозування майбутніх наслідків: запропонуйте варіанти майбутніх наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС.

Порівняйте різні точки зору вчених щодо цих наслідків.

Дискусія:

- Обговоріть, які можливі заходи можуть бути вжиті для пом'якшення екологічних наслідків руйнування греблі.
- Поділіться своїми власними думками щодо цієї проблеми та можливих шляхів її вирішення.

Вид роботи: Групова дискусія та презентація результатів.

3. Вправу «Експертна оцінка» (табл. 1.1)

Подана вправа сприяє розвитку екологічної компетентності учнів наступним чином:

1. Усвідомлення екологічних проблем. Учні мають можливість поглиблено ознайомитися з реальною екологічною ситуацією, пов'язаною з руйнуванням греблі та його наслідками. Це дозволяє їм краще зрозуміти масштаби та наслідки екологічних катастроф.

2. Аналіз наслідків. Учні аналізують різні аспекти екологічних наслідків руйнування греблі, такі як забруднення води токсичними речовинами, затоплення населених пунктів та сільськогосподарських земель, масове змивання машинної олії тощо.

3. Оцінка впливу. Учні аналізують можливі наслідки цих екологічних проблем для навколишнього середовища, екосистеми, тваринного та рослинного світу, а також для людського здоров'я та економіки.

4. Усвідомлення власної ролі. Ця вправа допомагає учням усвідомити важливість збереження природних ресурсів та бережливого ставлення до навколишнього середовища. Вони розуміють, як їхні власні дії можуть впливати на екологічну ситуацію та її подальший розвиток.

5. Розвиток рішення проблем. Учні можуть обговорювати можливі шляхи вирішення екологічних проблем, які виникають внаслідок руйнування греблі, та пропонувати свої власні ідеї та рішення для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Таблиця 2.1

Експертна оцінка масштабів катастрофи

<i>Параметр</i>	<i>Опис</i>
<i>Затоплені території</i>	Міста, села, поля, що потрапили під воду внаслідок потоків води
<i>Міни</i>	Наявність мін у воді через заміновані околиці греблі

<i>Токсичні відходи виробництва</i>		Вміст токсичних речовин у воді з водосховища Каховської ГЕС
<i>Плівка на поверхні води</i>		Утворення плівки на поверхні води від паливно-мастильних матеріалів
<i>Забруднення паливно-мастильними матеріалами</i>		Введення у воду токсичних паливно-мастильних речовин
<i>Вплив на морську екосистему</i>		Потенційний вплив забруднення на різноманітність морського життя
<i>Масове змивання машинної олії</i>		Кількість змитої машинної олії в річку Дніпро

Отже, ця вправа сприяє комплексному розвитку екологічної свідомості та компетентності учнів, формує їхню відповідальність за долю природи та залучає до активної участі в її збереженні.

4. Проєкт «Масова загибель риби»

Цей проєкт має на меті надати інформацію про масову загибель риби, яка відбулася внаслідок руйнування греблі Каховської гідроелектростанції в Україні.

Мета - підкреслити серйозні наслідки цієї події для біорізноманіття та рибної галузі країни.

Шляхом створення таблиці, яка відображає основні аспекти цієї проблеми, ми намагаємося підвищити усвідомлення про екологічні ризики, які виникають в результаті подібних природних та техногенних катастроф.

Таблиця 2.2.

Масова загибель риби

Назва	Опис
Поле мертвої риби	Відео, опубліковане Державним агентством меліорації та рибного господарства України, показує поле мертвої риби на висохлому дні водойми неподалік села Мар'янське на Дніпропетровщині.
Збитки для рибної галузі	Внаслідок знищення Каховської ГЕС загибель лише дорослих особин риби може скласти 95 тисяч тонн, що оцінюється в понад 108 млн доларів. Збитки від загибелі всіх біоресурсів будуть у 2,6 раза більшими.
Види риб	На момент руйнування греблі в Каховському водосховищі існувало не менше 43 видів риб, з яких 20 мали промислове значення.
Загибель молодняку та дорослих особин	Фауна водосховища, яка винесена з потоком води в заплави, загине. Фіксується загибель як молодняку, так і дорослих особин.
Загибель риби у Чорному морі	Прісноводна риба, яка потрапить у солоні води Чорного моря, загине. Одночасно може загинути чорноморська фауна внаслідок масивного напливу прісної води.
Загроза затоплення заводу	У Херсонській області загрожує затоплення єдиного в Україні державного заводу з відтворення осетрових видів риб, який компенсує втрати природного розмноження цих видів через будівництво на Дніпрі каскаду водосховищ.
Мор риби на Херсонщині	Міністерство охорони здоров'я України попереджає про мор риби на Херсонщині, що є смертельно небезпечним для здоров'я.

Основне завдання проєкту: підкреслити необхідність негайних заходів для відновлення рибних ресурсів та охорони середовища в цілому.

5. Вправи «Висновки експертів»

Мета вправи: Оцінити наслідки руйнування греблі ГЕС для природи та розглянути можливі шляхи подолання цих наслідків.

Хід вправи:

1. Учням надано текст із висновками експертів "Української природоохоронної групи" щодо наслідків руйнування греблі ГЕС (*Спеціалісти з "Української групи з охорони природи" виділяють численні наслідки для екосистем на декілька категорій: вплив осушення дна Каховського водосховища, наслідки затоплення територій нижче греблі, і вплив на Чорне море.*

Вони стверджують, що навіть у найближчій перспективі наслідки руйнування греблі будуть значно виразнішими для природи, ніж наслідки всіх військових дій з початку лютого 2022 року.

У довгостроковій перспективі, вони вказують, може виявитися, що з екологічних та економічних міркувань доцільніше буде відновити природну течію річки Дніпро та перепрофілювати економіку регіону з сільськогосподарської на пасовищно-тваринницьку галузь.

Або, за їхніми словами, можуть спрямувати кошти, необхідні для відновлення Каховської гідроелектростанції, на будівництво сучасних насосних станцій, які дозволять використовувати воду для промислових та сільськогосподарських потреб безпосередньо з Дніпра, а не з водосховища).

2. Евристична бесіда:

- Які основні категорії наслідків для природи виділяють експерти?
- Чому наслідки руйнування греблі ГЕС у короткостроковій перспективі вважаються незрівнянно більшими, ніж наслідки всіх військових дій?
- Які можливі шляхи подолання наслідків руйнування греблі ГЕС пропонують експерти?
- Після обговорення питань учні мають обґрунтувати свої висновки та дати власну оцінку ситуації.

- На завершення вправи можна провести дебати або скласти план дій щодо мінімізації негативного впливу руйнування греблі ГЕС на природу.

Ця вправа допоможе учням не лише оцінити наслідки руйнування греблі ГЕС, а й розглянути можливі шляхи вирішення даної проблеми з погляду експертів та власних розмірковувань.

6.Експертна оцінка «екологічні наслідки російського вторгнення в Україну»

Мета вправи - розвивати аналітичні навички учнів, їх здатність аналізувати складні ситуації та робити висновки на основі наданої інформації. Вправа спрямована на формування екологічної компетентності учнів, а також на вивчення проблем екології та їх впливу на навколишнє середовище через конкретний історичний контекст - російське вторгнення в Україну. Учні отримують можливість зрозуміти і оцінити екологічні наслідки конфлікту та їх вплив на природні ресурси та середовище.

Таблиця 2.3

Експертна оцінка: екологічні наслідки російського вторгнення в Україну

Наслідки вторгнення	Опис
Забруднення атмосферного повітря, ґрунтів і водойм	Внаслідок бойових дій сталися масштабні забруднення атмосферного повітря, ґрунтів і водойм на території Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської, Київської, Чернігівської та Сумської областей.
Підтоплення територій	Внаслідок військових дій були затоплені значні території, що призвело до серйозних екологічних проблем.
Виведення з ладу ріллі	Бойові дії призвели до повного знищення всієї мережі великих об'єктів металургії та хімічної промисловості, включаючи найбільш екологічно небезпечні виробництва.

Пошкодження об'єктів природно-заповідного фонду	Внаслідок війни було пошкоджено та знищено об'єкти природно-заповідного фонду.
Виникнення лісових пожеж	На додачу до військових дій виникли лісові пожежі, включаючи ті, що сталися в зоні відчуження ЧАЕС, що призвело до радіаційних небезпек.
Забруднення довкілля	Внаслідок бойових дій і знищення промислових підприємств сталося значне забруднення навколишнього середовища, включаючи великі виробництва як "Азовсталь", Авдіївський коксохімічний завод та інші.

7. Створення аналітичної таблиці

Створення такої таблиці може мати кілька цілей на уроках географії:

- Узагальнення і систематизація інформації. Таблиця допомагає учням систематизувати і узагальнити інформацію про наслідки забруднення моря. Вона робить цю інформацію більш доступною та легко сприйнятною, дозволяючи учням швидше оцінити масштаби проблеми.

2. Вивчення взаємозв'язків. Таблиця дозволяє учням вивчати взаємозв'язки між різними аспектами забруднення моря, такими як екологічні, економічні та соціальні наслідки. Це допомагає їм краще зрозуміти складність проблеми та її вплив на різні сфери життя.

3. Аналіз та оцінка. Учні можуть використовувати таблицю для аналізу та оцінки наслідків забруднення моря з різних точок зору, таких як екологічний, економічний, соціальний та культурний. Вони можуть досліджувати, як ці наслідки впливають на різні регіони та способи життя людей.

4. Планування заходів управління. Аналіз наслідків забруднення моря допомагає учням розробляти стратегії та заходи управління для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та

суспільство. Вони можуть розглядати можливості запобігання забруднення та відновлення морських екосистем (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Наслідки забруднення	
<i>Наслідки забруднення</i>	<i>Опис</i>
<i>Атака на порти і судна</i>	Російські війська атакували українські порти та судна в Чорному морі, що призвело до пошкодження та загоряння кораблів, таких як Millennial Spirit і Namura Queen.
<i>Розлив і загоряння</i>	Внаслідок атаки був спричинений локальний розлив та загоряння пального у морі. Це може мати серйозні наслідки для морського середовища та морських жителів.
<i>Знищення морського середовища</i>	Забруднення моря хімікатами та нафтою може призвести до серйозних наслідків для морського середовища, включаючи забруднення води та отруєння морських організмів.
<i>Втрата біорізноманіття</i>	Забруднення морського середовища може призвести до втрати біорізноманіття через загибель та отруєння різноманітних морських видів тварин та рослин.
<i>Загроза здоров'ю людей</i>	Розливи хімічних речовин та нафти у море можуть становити загрозу для здоров'я людей, які живуть уздовж узбережжя, через забруднення морської води та рибних ресурсів.
<i>Пошкодження екосистеми</i>	Забруднення моря може призвести до пошкодження екосистеми, включаючи морські рослини, корали, морських тварин та їх середовище існування.
<i>Втрата промисловості</i>	Забруднення морського середовища може призвести до втрати промисловості, так як риболовля, морське господарство та туризм можуть стати неможливими через забруднення та пошкодження.

Отже, створення такої таблиці допомагає учням краще зрозуміти проблему забруднення моря, її наслідки та можливі шляхи вирішення.

В умовах сучасного світу формування екологічної компетентності на уроках географії для учнів середньої ланки є важливим завданням, подані вправи мають особливе значення у формуванні екологічної компетентності:

1. Аналіз наслідків забруднення - спрямована на розуміння учнями масштабів проблеми забруднення моря та її наслідків для екосистеми, людей і господарства. Вона допомагає учням усвідомити важливість охорони морського середовища та розробки стратегій для запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

2. Систематизація інформації про екологічні проблеми - допомагає учням створити систематизовану картину екологічних проблем, зокрема забруднення моря, і їхніх наслідків. Вона сприяє розвитку аналітичних навичок і здатності оцінювати складні екологічні ситуації.

3. Вивчення взаємозв'язків - дозволяє учням вивчити взаємозв'язки між екологічними проблемами та іншими сферами життя, такими як економіка, соціум і культура. Вона сприяє розумінню того, як екологічні проблеми впливають на суспільство та як суспільні процеси можуть впливати на стан довкілля.

4. Активне участь у вирішенні екологічних проблем - стимулює учнів до активної участі у вирішенні екологічних проблем, наприклад, шляхом пропаганди екологічних цінностей, участі в екоакціях та розвитку еко-проектів. Вона сприяє розвитку громадянської активності та відповідальності за стан навколишнього середовища.

Загальна мета цих вправ - не лише надати учням знань про екологічні проблеми, але й сприяти розвитку їхньої екологічної свідомості, активної громадянськості та здатності діяти в інтересах збереження природи та сталого розвитку суспільства.

У навчальному закладі учням пропонується широкий обсяг інформації щодо екологічних проблем, вивчення та вирішення яких сприяє накопиченню знань. Екологічне навчання на уроках не в повній мірі забезпечує формування учнівської бережливості до природи. Недостатня інформація про природні компоненти та їх взаємозв'язки робить студентів відносно байдужими та безвідповідальними щодо навколишнього середовища. Тому важливо забезпечити екологічне навчання студентів через безпосередній контакт з природним середовищем.

При цьому необхідним є процес екологізації всього навчального процесу та активізація екологічної діяльності у позакласній роботі. Екологічне виховання молодого покоління нині стало нагальною потребою суспільства. Причини та наслідки негативних екологічних ситуацій, можливість і необхідність подолання екологічної кризи – це питання, що є обов'язковою складовою шкільної екологічної освіти.

Екологічна компетентність виступає передумовою збереження здоров'я. Оскільки першочерговою потребою кожного індивіда як елемента людської популяції є здоровий сон організму в поєднанні зі здоровим, екологічно безпечними умовами природного оточення. Подолання екологічної кризи залежить не тільки від господарсько-економічної діяльності людей, але й від морального вдосконалення людини, культури її відносин із природою та іншими людьми.

Висновки до Розділу 2

Розглянуто методологічні принципи впровадження екологічної культури в навчально-виховний процес та роль шкільної географії у формуванні екологічної свідомості учнів. Проаналізовано умови

формування екологічної культури учнів та її складові, висвітлено форми й методи впровадження екологічної культури серед учнів. Шкільний курс географії сприяє формуванню та розвитку екологічної компетентності.

У методології екологічної освіти перевагу надають методам активного навчання, зокрема, ділові ігри сприяють підвищенню інтересу до обговорюваних тем та поліпшенню засвоєння інформації.

Метод екологічних проєктів сприяє формуванню творчого підходу учнів до вивчення природи та оцінки екологічної ситуації. Уроки географії та формування екологічної культури необхідно доповнювати еколого-географічними вечорами, екскурсіями, проведенням спостережень та вирішенням екологічних проблем. Участь у таких заходах дозволяє учням активно демонструвати свою позицію, виявляти рівень сформованості необхідних якостей, а також оцінювати власні дії та дії колег.

Формування екологічної свідомості населення є невід'ємною частиною виховання суспільства в сучасних умовах. Одним з важливих завдань сучасної школи є екологічне виховання та розвиток ключових компетентностей екологічної свідомості учнів. Екологічна компетентність, розглянута як психолого-педагогічна категорія, входить у склад життєвої компетентності, яка охоплює широкий спектр взаємодії особистості з навколишнім середовищем. Таким чином, екологічна культура складається з трьох взаємопов'язаних складових: екологічних знань, екологічних переконань та екологічної діяльності. Це визначає форми та методи діяльності, спрямовані на нагромадження екологічних знань, формування екологічних переконань та розвиток необхідних навичок у позакласній діяльності.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

3.1. Загальна стратегія дослідження екологічної культури учнів середньої ланки

Подано результати практичних досліджень з метою визначення початкового рівня розвитку екологічної свідомості учнів старших класів під час уроків географії, перед впливом формуючих факторів. Дослідження проведено з учнями 8-9 класів.

Загальна кількість учасників становила 25 осіб.

Мета та об'єкт практичного дослідження включали в себе наступні завдання:

- 1) визначення етапів для проведення експерименту;
- 2) вибір методів дослідження, що відповідають меті та об'єкту дослідження;
- 3) здійснення експерименту;
- 4) аналіз наукових даних, отриманих у ході експерименту, за допомогою методів математичної обробки статистичних даних, та їх аналіз та інтерпретація;
- 5) розробка та тестування методики формування екологічної свідомості учнів під час уроків географії.

На першому етапі ми детально розглянули теоретичні аспекти досліджуваної проблеми та сучасний стан її вирішення у науковій літературі.

Ми вибрали та підготували методичні та інструментальні прийоми, а також обрали засоби для обробки статистичних даних, визначивши час і процедуру для етапного проведення експерименту.

У другому етапі ми провели пошук методик і методів, які відповідали б меті, предмету та завданням нашого дослідження.

Наш методичний арсенал включав теоретичні методи, такі як синтез, аналіз, узагальнення й систематизація наукових даних з цієї проблеми, а також емпіричні методи, наприклад, бесіда «Екологічна культура», спостереження, тестування за допомогою тесту для визначення рівня сформованості екологічної культури учнів, розробленого Є. Асафовой та Ю. Сауновой.

«Тест для виявлення сформованості екологічної культури учнів". Учасники тестування за допомогою самооцінки оцінювали ступінь виявлення певних якостей за 5-бальною шкалою (від 0 до 5), відповідаючи на питання, що містяться у таблиці 3.1.

Третім етапом був діагностичний, на якому ми провели дослідження і збрали початкові дані.

Четвертий етап був аналітичним, і передбачав якісний та кількісний аналіз отриманих результатів. Ми здійснили узагальнення, систематизацію та представлення результатів у вигляді таблиць та діаграм.

П'ятий етап включав інтерпретацію результатів та підведення підсумків. Проведення бесід здійснювалося у двох напрямках:

Профілактична робота з учнями щодо поглиблення екологічних знань та розкриття цінності природи через організовані спостереження, які допомагали усвідомити унікальність світу природи та формували позитивне ставлення до оточуючого середовища, спонукання до природоохоронної діяльності.

Методична робота включала:

а) комплекс уроків географії з екологічним спрямуванням, використовуючи засоби, прийоми та методи для розвитку екологічної свідомості та поведінки;

б) проведення виховних годин, заходів, тренінгів та екскурсій, спрямованих на формування екологічної культури учнів старших класів.

Аналізуючи наукову літературу, стає очевидним, що концепція формування нової екологічної культури серед учнів має широке відображення у працях дослідників. Тому виникає необхідність дослідження практичного стану цієї проблеми.

Даний підхід включає три основні аспекти екологічної культури: *ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний інформаційно-когнітивний.*

Ціннісно-мотиваційний аспект екологічної культури відіграє роль у формуванні внутрішнього побудови, що стимулює особистісне сприйняття екологічних питань та розробку відповідних стратегій. Він базується на екологічних знаннях, цілях, мотивах, емоціях та відношенні до природи. Мотиваційний компонент відображає готовність до екологічної діяльності на основі принципів сталого розвитку та відчуття цивільної відповідальності за довкілля.

Інформаційно-когнітивний аспект включає теоретичні знання, отримані з аналізу взаємодії суспільства і природи, що утворюють загальну екологічну картину світу. До його складу також входить інформація про стан навколишнього середовища та бажання постійно оновлювати ці знання.

Операційно-діяльнісний аспект охоплює готовність та активність в екологічній діяльності, участь у заходах з охорони природи на основі власної ініціативи.

Результати обробки полягали в оцінці розвитку кожної складової екологічної культури особистості на основі загальної суми отриманих

балів. Відповідно до цих результатів визначаються три рівні екологічної культури: низький, середній та високий.

Для визначення загального рівня сформованості екологічної культури учнів обчислюється середнє значення суми балів кожної складової, що досліджується.

Низький рівень екологічної культури у відношенні до інформаційно-когнітивного компоненту свідчить про недостатньо розвинуті екологічні інтереси, наявність обмежених знань та уявлень, які не використовуються у повсякденному житті та творчій діяльності. Середній рівень свідчить про наявність екологічних інтересів та уявлень, усвідомлення важливості взаємодії між суспільством та природою. Високий рівень передбачає цілісність системи екологічних інтересів, уявлень та їх реалізацію у житті та практиці.

Низький рівень екологічної культури щодо операційно-діяльнісного аспекту свідчить про пасивність особистості, участь у екологічних заходах лише за вимогою навчального закладу. Середній рівень вказує на активну участь у екологічних заходах, яка базується на активній позиції особистості відповідно до екологічних переконань та цінностей. Високий рівень передбачає високу активність у екологічних заходах на основі власної ініціативи.

Тест для визначення рівня сформованості екологічної культури серед учнів, заснований на методиці розробленій Є. Асафовой та Ю. Сауновою, був адаптований до особливостей нашого дослідження та проведений у для учнів 8-9 класів

Перед початком діагностичної роботи ми встановили контакт з учасниками дослідження. Усі респонденти були позитивно налаштовані на участь у дослідженні, їм цікавило дізнатися результати роботи. Всі інструкції були дотримані, що дало можливість об'єктивно інтерпретувати результати. Текст методики та заповнені респондентами аркуші відповідей наведені у Додатку А.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Проведена діагностична робота з учнями розкрила особливості рівня сформованості екологічної культури учасників дослідження. Кількісні результати представлені в таблицях 3.1. та 3.2.

Обробка результатів тестування проводилась наступним чином: на основі загальної суми балів визначався рівень розвитку кожного з компонентів екологічної культури особистості. Відповідно до отриманих результатів було визначено загальний рівень сформованості екологічної культури учнів, включалися відповіді за кожним балом та обчислювався відсоток

Таблиця 3.1.

Розподіл рівня розвитку екологічної культури серед учасників

Складник екологічної культури	Рівень екологічної культури	8 клас
Ціннісно-мотиваційний	Середній рівень «хочу» (13 балів)	36%
Інформаційно-когнітивний	Середній рівень «хочу» (14 балів)	39%
Операційно-діяльнісний	Низький рівень «треба» (9 балів)	25%

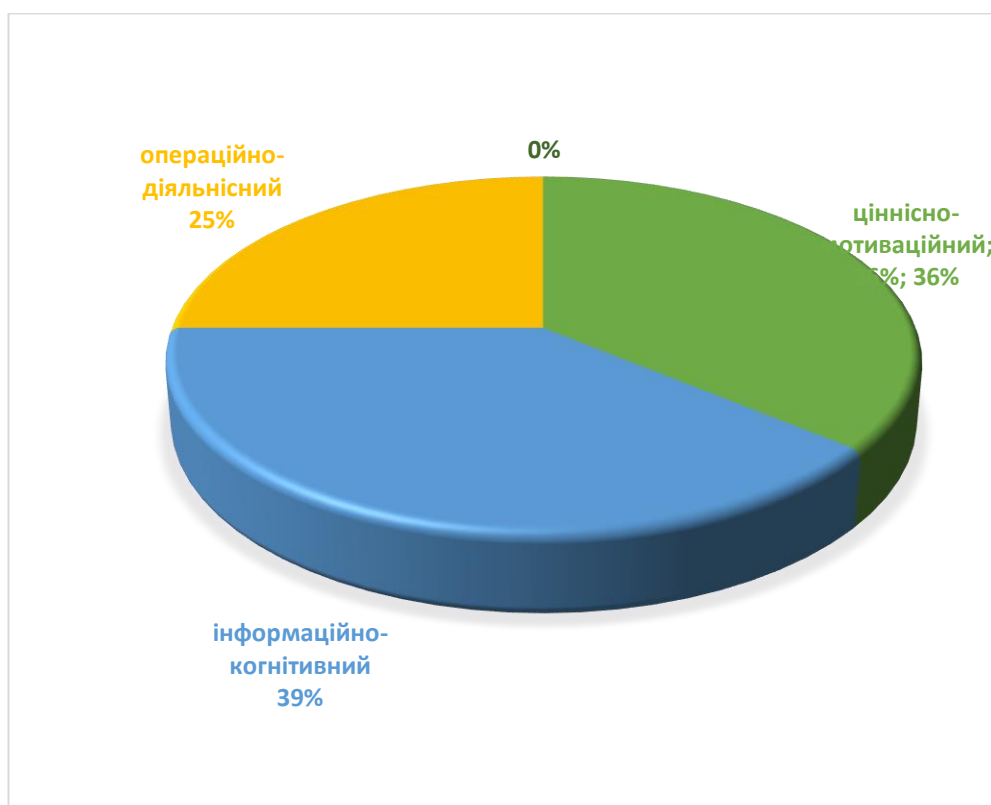

Рис. 3.1. Рівень розвитку екологічної культури серед учасників 8 класів

Таблиця 3.2.

Розподіл рівня розвитку екологічної культури серед учасників

Складник екологічної культури	Рівень екологічної культури	9 клас
Ціннісно-мотиваційний	Середній рівень «хочу» (17 балів)	36%
Інформаційно-когнітивний	Середній рівень «хочу» (16,5 балів)	35%
Операційно-діяльнісний	Середній рівень «хочу» (13,3 балів)	29%

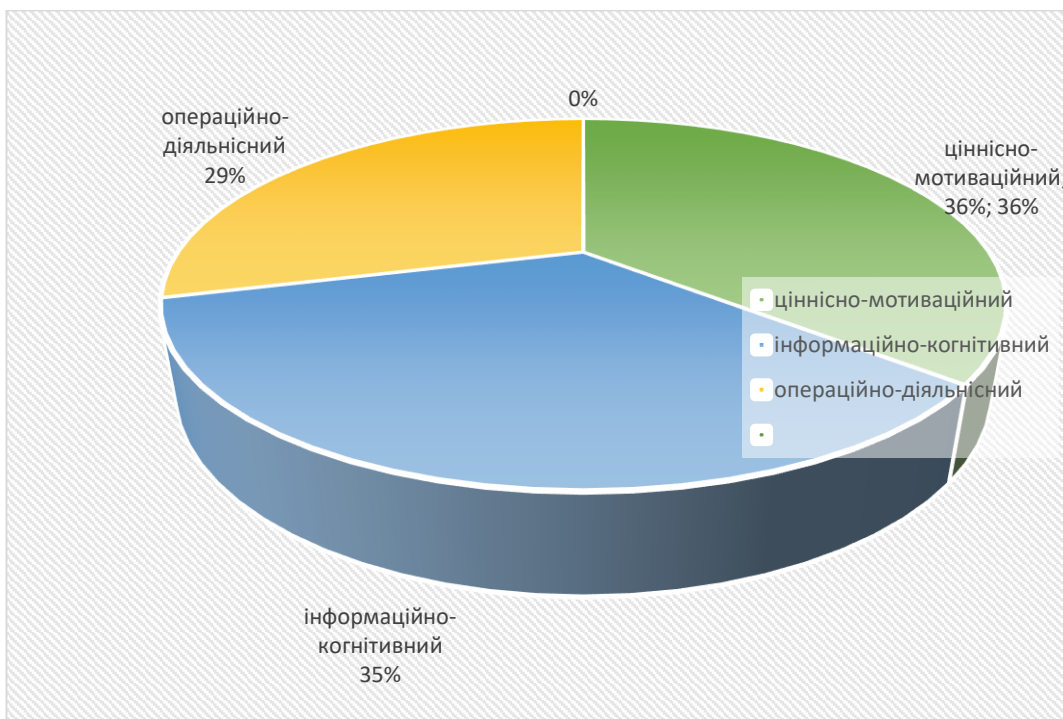

Рис. 3.2. Рівень розвитку екологічної культури серед учасників 9 класів

Аналіз результатів опитування, проведеного серед учнів 8 класу, показує, що рівень розвитку екологічної культури учнів оцінюється як середній.

У межах ціннісно-мотиваційного складника середній рівень розвитку екологічної культури вказує на наявність переконань, що відповідають екологічним знанням, але не завжди знаходять відображення в діях. Інформаційно-когнітивний аспект екологічної культури, визначений у нашому дослідженні, також оцінюється як задовільний, що свідчить про інтереси учнів у цій галузі та усвідомлення важливості взаємодії між суспільством і природою.

Операційно-діяльнісний компонент екологічної культури для учнів 9 класу також оцінюється як середній, що означає активну участь в екологічних заходах, спираючись на власні переконання та цінності.

Результати опитування серед учнів 9 класу вказують на низький рівень розвитку екологічної культури у плані операційно-діяльнісного показника. Це означає, що характерною рисою їхньої особистості є

пасивність, і вони беруть участь у екологічних заходах лише за наказом вчителя.

Під час аналізу відповідей учнів 9 та 8 класів отримані такі результати:

Чи відчуваєте ви відповідальність за збереження навколишнього середовища?

70% учнів 8 класу виявили середній рівень відповідальності, тоді як учні 9 класу - 67% мали високий рівень відповідальності.

У якій мірі ви вважаєте недопустимим проведення пікніку на території заповідника?

Відповіді учнів відрізняються: 40% учнів 8 класу вважають, що така дія неприпустима, а інші 40% мають низький або середній рівень екологічної культури і все ж взяли б участь. У той же час серед учнів 9 класу по 20% віддали перевагу низькому, середньому та високому рівням.

Як часто ви з друзями обговорюєте проблеми, пов'язані з погіршенням екологічної ситуації?

Понад 70% учнів 8 класу мають низький рівень екологічної культури і майже не обговорюють екологічні питання у дружньому колі. У той же час, учні 9 класу звертають трошки більше уваги на це питання, приділяючи 40% уваги низькому та середньому рівням.

На вашу думку, наскільки важливим є розвиток суспільного екологічного руху в навчальному закладі?

Учні 8 класу мають різні погляди: 60% вважають це значущим у середньому рівні, а 30% - у високому. У той же час, учні 9 класу відділяють більше уваги цьому питанню: 67% вважають його високою важливістю, а 20% - середньою.

Як важливе для вас отримання позитивних емоцій від спілкування з природою?

Вплив сучасних гаджетів на це питання був помітним, оскільки 60% учнів 8 класу не відчувають задоволення від спілкування з природою, лише 40% мають середній рівень задоволення. У той же час, серед учнів 9 класу 53% відчувають задоволення, 33% мають середній рівень, а 20% не відчувають позитивних емоцій від спілкування з природою.

Як важливим вважаєте розвиток суспільного екологічного руху в навчальному закладі?

Учні 8 класу мають різні думки: 60% вважають це значущим у середньому рівні, а 30% - у високому. У той же час, учні 9 класу приділяють більше уваги цьому питанню: 67% вважають його високою важливістю, а 20% - середньою.

Як важливе для вас отримання позитивних емоцій від спілкування з природою?

Вплив сучасних гаджетів на це питання був помітним, оскільки 60% учнів 8 класу не відчувають задоволення від спілкування з природою, лише 40% мають середній рівень задоволення. У той же час, серед учнів 9 класу 53% відчувають задоволення, 33% мають середній рівень, а 20% не відчувають позитивних емоцій від спілкування з природою.

Звідки нам знати, наскільки важливо для вас, щоб екологічний рух розвивався у вашій школі? 60% учнів 8 класу вважають його значним у середньому, а 30% - високим. У той же час, учні 9 класу більш уважно ставлять до цього питання: 67% вважають його дуже важливим, а 20% - середньою.

Чи важливо для вас отримувати позитивні емоції від спілкування з природою? Вплив сучасних гаджетів на це питання був помітним: 60% учнів 8 класу не відчувають радості від спілкування з природою, тоді як 40% мають середній рівень задоволення. У той же час, серед учнів 9

класу 53% відчують радість, 33% мають середній рівень, і 20% не отримують радості від спілкування з природою.

Як часто ви переглядаєте статті в періодичних виданнях або наукових журналах, які обговорюють екологічні проблеми?

Ще раз, наші спостереження підтверджують, що учні не дуже захоплені читанням. Учні 8 класу поділяються таким чином: 60% мають низький рівень, 20% - середній, і лише 10% - високий. Схожа ситуація із учнями 9 класу, де показники становлять: 74% - низький, 26% - середній рівень.

Як часто ви берете участь у екологічних заходах або екологічних рейдах у вихідні дні?

У цьому питанні результати не дуже втішні і змушують нас серйозно задуматися про важливість екологічного виховання. Учні 8 класу мають переважно низький рівень - 90%, і лише 10% - середній. Щодо учнів 9 класу, то 74% мають низький рівень, 20% - середній, і лише 6% - високий.

У якій мірі за останні 2-3 роки ви відчули зростання бажання брати участь у екологічних заходах школи?

З цього питання видно, що учні 8 класу демонструють пасивність: 70% мають низький рівень, тоді як лише 30% - середній. Щодо учнів 9 класу, ситуація така: 40% мають низький рівень, 40% - середній, і лише 20% - високий.

Якщо ви станете свідком екологічної діяльності або екологічної катастрофи, наскільки активною і принциповою буде ваша позиція (наприклад, підпис у колективному зверненні або участь у марші протесту)?

Якщо ви опинитесь у ситуації свідка екологічної діяльності або екологічної катастрофи, наскільки активною і принциповою буде ваша позиція (наприклад, підпис у колективному зверненні або участь у марші протесту)?

Результати аналізу показали, що учні 8 класу характеризуються наступним чином: лише 20% мають низький рівень, 30% - середній, а 50% - високий. Учні 9 класу показали зменшення у відсотковому співвідношенні: 27% мають низький рівень, 40% - середній, і 33% - високий рівень.

Як часто ви перешкоджаєте неекологічній поведінці вашого оточення, а також ваших друзів (наприклад, збирання рідкісних рослин, первоцвітів навесні, уникання організації несанкціонованих смітників тощо)?

Знову ж таки, спостерігається пасивність серед молоді. У 60% 9 класу виявлено низький рівень, у 30% - середній, тоді як лише 10% мають високий рівень. Щодо учнів 9 класу, результати трохи кращі: 34% - низький, 20% - середній, і 46% - високий.

Наскільки часто ви стаєте ініціатором екологічних заходів? Це заключне питання в тестуванні, яке відображає байдужість та рівень екологічного виховання серед нашої молоді.

Учні 8 класу характеризуються низьким рівнем у 90% випадків, тоді як лише 10% мають високий рівень. В 9-му класі 80% студентів мають низький рівень, а 13% - середній.

Рівень розвитку кожного з компонентів екологічної культури особистості, а також її загальний рівень визначалися на основі суми набраних балів. Результати представлені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3.

Рівні сформованості екологічної культури учнів
на заключному етапі дослідницької роботи

	Рівні екологічної культури	Кількість учнів 8 класу, у %	Кількість учнів 9 класу, у %
	Низький	22,3	18,0
	Середній	42,5	43,3
	Високий	34,2	38,7

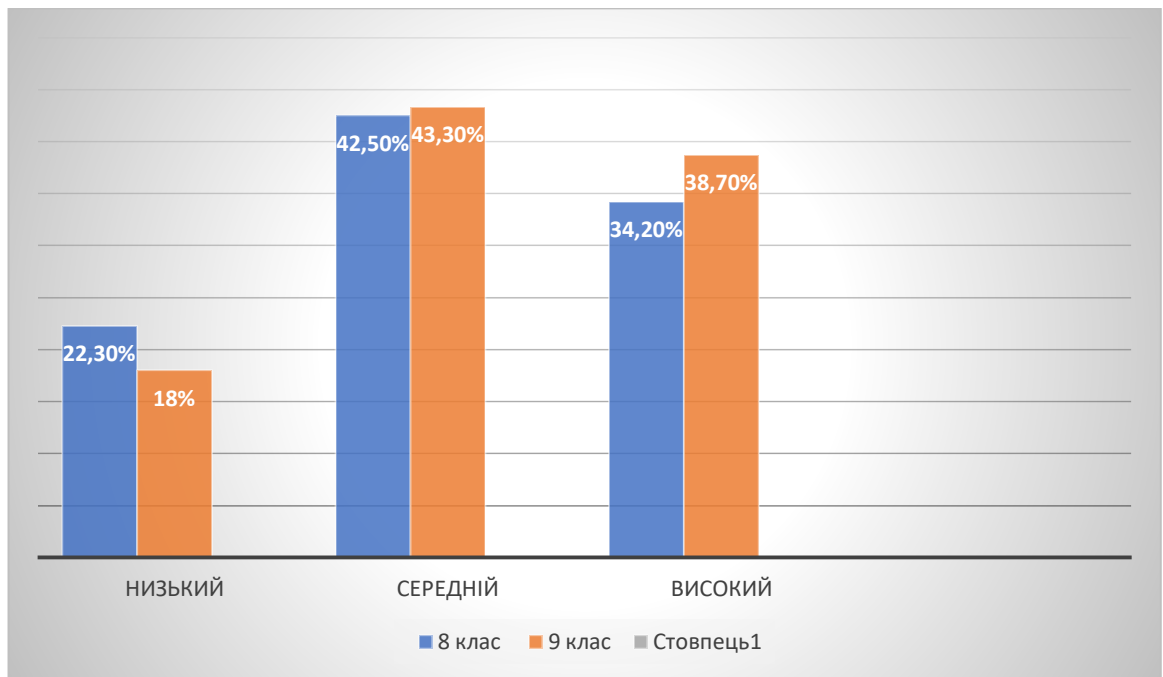

Рис. 3.3. Рівні сформованості екологічної культури учнів

Аналіз результатів показує, що в обох класах, де проводилися заходи з екологічного спрямування, спостерігається покращення рівня екологічної культури.

Так, лише 22,3% учнів 8 класу та 18,0% учнів 9 класу мали низький рівень, середній рівень виявлено у 42,5% учнів 8 класу та 43,4% учнів 9 класу, а високий рівень спостерігається в 34,2% та 38,7% відповідно. Отримані результати підтверджують, що створення теоретичних умов, що ми розробили, сприяє формуванню екологічної культури учнів під час вивчення географії.

Більш того, важливо зауважити, що зміни в рівнях формування екологічної культури учнів свідчать про те, що вони почали усвідомлювати свою співпрацю з природою, розуміти її цілісність та внутрішню єдність; їхнє ставлення до природи перетворилося з антропоцентричного на екоцентричне і так далі. Активна участь учнів у олімпіадах з екології, географії та екологічних конкурсах є ще одним підтвердженням успішного впровадження програми дослідницької роботи.

На основі отриманих результатів дослідження можна зробити наступний детальний висновок:

1. Рівень екологічної культури учнів 8 та 9 класів: Дослідження показало, що серед учнів 8 та 9 класів відзначається різний рівень екологічної культури. Учні 8 класу в основному демонструють низький рівень екологічної культури, в той час як учні 9 класу мають трохи кращі показники, проте також часто виявляють низький рівень.

2. Фактори, що впливають на екологічну культуру. Виявлено, що низький рівень екологічної культури учнів може бути пов'язаний з пасивністю та байдужістю щодо екологічних питань, а також з недостатньою участю в екологічних заходах та ініціативах.

3. Потреба у підвищенні екологічної свідомості. Результати показують, що є необхідність в проведенні додаткових заходів з підвищення екологічної свідомості серед учнів. Це може включати в себе не лише навчальні заходи, але й практичні дії, спрямовані на заохочення активної участі в екологічних ініціативах та заходах.

4. Роль освіти та виховання. Важливою складовою підвищення рівня екологічної культури є роль освіти та виховання. Необхідно активно впроваджувати екологічні теми в навчальний процес та створювати умови для залучення учнів до екологічної діяльності.

5. Потреба у подальших дослідженнях. Результати цього дослідження дають базове розуміння стану екологічної культури серед учнів, проте вимагають подальшого дослідження для визначення конкретних причин та ефективних стратегій підвищення рівня екологічної свідомості та активності.

Висновки до Розділу 3

У розділі роботи було проведено емпіричне дослідження рівня сформованості екологічної культури учнів під час уроків географії та в позакласній діяльності. Описана загальна стратегія дослідження екологічної культури учнів 8-9 класів.

Для оцінки вихідного рівня екологічної культури було використано метод опитування. В опитуванні була використана методика Є. Асафовой та Ю. Сауновой, адаптована відповідно до предмету дослідження: тест для виявлення сформованості екологічної культури учнів.

Ця методика включає три основні компоненти екологічної культури: ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний та інформаційно-когнітивний.

У рамках ціннісно-мотиваційного складника середній рівень розвитку екологічної культури передбачає наявність переконань, які відповідають екологічним знанням, залежність екологічних цінностей, які не завжди проявляються у діях. Інформаційно-когнітивний аспект екологічної культури в рамках нашого дослідження також визначено як задовільний, що свідчить про інтереси та розуміння екологічних питань, осознаність важливості взаємодії суспільства з природою.

Операційно-діяльнісний аспект екологічної культури для учнів 11 класу оцінено як середній, що означає активну участь у екологічних заходах, засновану на особистісній активності відповідно до екологічних переконань та цінностей.

Представлені результати дослідження. Рівень екологічної культури учнів середньої ланки класів оцінено як середній.

ВИСНОВКИ

Екологічна культура визначається як рівень сприйняття людиною природи та оточуючого середовища, а також оцінка свого місця у світі та ставлення до нього. Вона орієнтована на гармонію з природним середовищем та внутрішнім світом людини, спрямована на те, щоб сприяти створенню бажаного устрою у природі та виховувати високі гуманістичні життєві цінності та орієнтації у житті людини. У сучасному світі освіта та виховання в галузі екології набувають особливого значення, а їх роль на уроках географії та в позакласній діяльності стає дедалі більш важливою. Екологічна культура є комплексною категорією, що включає когнітивний, емоційно-естетичний, ціннісний та діяльнісний компоненти. Питання екологічної освіти є актуальною проблемою на міжнародному рівні, оскільки спрямовані на формування екологічної культури серед широких верств населення. Основною метою екологічної освіти є формування фундаментальних екологічних знань, розвиток екологічного мислення та свідомості, що базується на розумінні природи як універсальної та унікальної цінності, а також розвиток відповідних навичок учнів.

Екологічна культура описується як рівень осмислення людиною навколишнього середовища та її місця у світі, а також як вона ставиться до цього. Головна мета полягає у досягненні гармонії з природою та внутрішнім світом особистості, сприяючи створенню бажаного балансу в природі та виховуючи високі гуманістичні цінності та життєві орієнтації.

У сучасному світі освіта та виховання у сфері екології мають велике значення, особливо на уроках географії. Екологічна культура є комплексним поняттям, що охоплює когнітивний, емоційно-естетичний, ціннісний та діяльнісний компоненти. Питання екологічної освіти є

актуальними на міжнародному рівні, оскільки спрямовані на формування екологічної свідомості серед широкого кола людей.

Основною метою екологічної освіти є розвиток фундаментальних знань з екології, розширення екологічного мислення та свідомості, що ґрунтується на усвідомленні природи як універсальної та унікальної цінності, а також розвиток відповідних навичок серед учнів.

Проаналізовано умови формування екологічної культури серед учнів, визначено складові цієї культури та розкрито різноманітні форми та методи її впровадження.

Вивчення географії в школі відіграє важливу роль у формуванні екологічної компетентності. Цей курс сприяє розвитку бережливого ставлення до природи та її ресурсів, усвідомленню проблем та перспектив використання природних ресурсів, а також впливу людини на навколишнє середовище.

У сфері екологічної освіти основними методами є ігрові активні методи, які сприяють підвищенню інтересу до вивчених питань та кращому засвоєнню матеріалу. Ділові ігри є важливим елементом цього процесу. Метод екологічних проєктів дає змогу розвивати творчий підхід учнів до вивчення природи та аналізу екологічних проблем.

На уроках географії та позакласних заходах, таких як еколого-географічні вечори, екскурсії та спостереження, вирішення екологічних проблем, учні мають можливість проявляти активну позицію та виявляти рівень сформованості своїх знань і навичок, а також оцінювати власні дії.

Сучасна школа ставить перед собою завдання не лише передавати знання, а й формувати ключові компетентності в екологічній сфері учнів. Екологічна компетентність, як важлива психолого-педагогічна категорія, є невід'ємною частиною загальної життєвої компетентності, що стосується взаємодії особистості з навколишнім середовищем.

Таким чином, екологічна культура формується через триаду взаємопов'язаних складових: екологічних знань, екологічних переконань та екологічної діяльності. Реалізація цих складових передбачає застосування різноманітних форм і методів позакласної діяльності, спрямованих на накопичення знань в екологічній галузі, формування відповідних переконань та розвиток необхідних навичок.

Проведено емпіричне дослідження рівня сформованості екологічної культури серед учнів середньої ланки на уроках географії та в позакласній роботі.

Для визначення вихідного рівня екологічної культури застосовувався метод опитування. Використана методика, розроблена Є. Асафовой та Ю. Сауновой, була адаптована до предмету дослідження: тест для виявлення ступеня сформованості екологічної культури учнів. Ця методика включає три основні компоненти екологічної культури: ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний та інформаційно-когнітивний.

У рамках розділу про ціннісно-мотиваційний аспект, середній рівень екологічної культури передбачає, що у учнів є переконання, які відповідають їх екологічним знанням, але існує розрив між цими переконаннями та їхніми діями. Щодо інформаційно-когнітивного аспекту, проведене дослідження показало, що він також знаходиться на прийнятному рівні, що свідчить про екологічні інтереси та уявлення, а також усвідомлення важливості взаємодії між суспільством і природою.

Щодо операційно-діяльнісного аспекту, його рівень для учнів 9класу оцінено як середній, що означає, що учні активно беруть участь у екологічних заходах, але це базується на їхній особистій позиції відповідно до їхніх екологічних переконань та цінностей.

Представлені результати досліджень показали, що рівень екологічної культури серед учнів оцінено як середній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абсальямова Я., Лук'янова В. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців засобами соціально-гуманітарних дисциплін / *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2017. № 2. С. 6–7.
2. Андрійчук О. І. Методичні умови тестової діагностики для оцінювання навчальних досягнень старшокласників з історії [Електронний ресурс] / *Народна освіта: електронне наукове фахове видання*. 2017. Вип. 3 (33). Режим доступу : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5026
3. Анкета для виявлення рівня грамотності, суб'єктивного відношення до природи, на основі якого формується раціональна екологічна поведінка учнів [Електронний ресурс] / Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Режим доступу : <https://www.ipro.if.ua/predmety/geo/media/files/%202.doc>.
4. Бегека А. Д. Психолого-педагогічні умови формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності [Електронний ресурс] / А. Д. Бегека, Т. С. Вайда. Режим доступу : <https://works.doklad.ru/view/7ws-mVAAgN0.html>.
5. Бондаренко О. В. Зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи в умовах профільної школи / *Педагогіка вищої та середньої 59 школи: зб. наук. праць* / гол. ред. З. П. Бакум. Вип. 43. – Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2014. С. 129–132.
6. Вержиховська О. М. Особливості екологічного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту / *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць*. Вип. № 15. 2020. С. 35-44.

7. Внесок О. Степанів у розвиток географії України та його актуальність сьогодні у шкільній географії // *Вісник ЛНУ ім. І. Франка*, 2022. С. 16-24
8. Ганич Р., Котик Л. Вивчення територіальних екологічних проблем у середній школі / *Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні* : XXI-а Всеукр. студ. наук. конф. Львів. 2020. С. 14-17.
9. Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua>
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 2017. 376 с.
11. Грицай Н. Б. Формування екологічної культури учнів під час проведення біологічних екскурсій у природу / *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2013. №. 1. С. 104-107.
12. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку ООН : міжнародний документ від 14.06.1992 [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
13. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898.
14. Домусчи С. В., Тригуб В. І. Екологічне виховання на уроках географії та у позаурочний час. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки». (2021). <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4284>
15. Домусчи С. В., Тригуб В. І. Сучасний стан та проблеми шкільної географічної освіти (на прикладі Одеської області) // *Освіта і наука у мінливому світі. Матеріали III Міжнародної наукової конференції. 26-27 березня 2021 р., м. Дніпро. Частина 1. Дніпро: СПД «Охотнік», 2021. С. 103-105.*

16. До питання проектного навчання в Новій українській школі / *Науковий альманах*. Товариство «Рідна школа»: Історія і сучасність. Львів, 2019. №10
17. Дубовий В. І. Екологічна культура : навч. посіб.. Херсон : Грінь Д. С., 2016. 256 с.
18. Екологічні наслідки російського вторгнення в Україну (з 2022). URL:[https://uk.wikipedia.org/wiki/Екологічні_наслідки_російського_вторгнення_в_Україну_\(з_2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Екологічні_наслідки_російського_вторгнення_в_Україну_(з_2022))
19. Єфіменко Т. Т. Активізація навчальної діяльності здобувачів освіти на уроках географії як засіб формування компетентності вміння вчитися впродовж життя / *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 20-21 лютого 2021 року). – Львів: Львівський науковий форум, 2021.
20. Іванова В., Косьяненко О. *Екологічна освіта та природоохоронна робота в навчальних закладах держави*. Еврика. 2015. №2. С. 59– 61.
21. Іванова В. М., Непша О. В. Екологічні проблеми використання геологічного середовища людиною // Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: матеріали регіональної науково-практичної конференції студентів і молодих учених (02 грудня 2016 р.)/ *Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького*. Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 177-179.
22. Кобернік С.Г. Науково-методичні засади географічної освіти в основній школі: монографія. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 346 с.
23. Кобернік С.Г. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів з методики навчання географії у контексті розвитку вищої школи в Україні / *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія :*

- Педагогіка. 2015. № 1. С. 29-35. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUPed_2015_1_8
24. Колесник М. О. Екологічне виховання учнів на засадах «глибинної екології» в процесі вивчення біології: автореф. дис. ... канд. пед. 68 наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2013. 19 с
25. Колток Л. Формування екологічної культури учнів початкової школи як педагогічна проблема / *Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 1. С. 115–122. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2012_1_21.
26. Концепція географічної освіти в основній школі / Інститут педагогіки НАПН України / за заг. ред.: О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.П. Вішнікіна, А.С. Доброскок та ін. К.: Педагогічна думка, 2014. 30 с.
27. Концепція екологічної освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
28. Корнус О.Г. Роль шкільної географії у формуванні екологічної свідомості учнів. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/60527/1/Kornus_Geography.pdf
29. Котик Л. І., Ганич Р. В. Вивчення екологічних проблем у середній школі (на прикладі навчальних підручників з географії для 9 класу). Priority Directions of Science Development. Abstracts of the 4th International Scientific and Practical Conference. Lviv. 2020. Pp. 320-324.
30. Курняк Л.М. Екологічна культура: поняття та формування. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2015. № 10. С. 48–51.
31. Лаврук М. М. Л 13 Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 136 с.

32. Матеюк О. П. Формування професійної екологічної компетентності студентів університету у контексті завдань сталого розвитку. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2017. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis
33. Медіаграмотність на заняттях з географії. Навчальне видання / Філінюк О., Іванова В. Київ: АУП, ЦВП, 2020. 73 с.
34. Мовчан В.В., Корнус О.Г., Корнус А.О. Екологічна освіта і виховання у шкільному курсі географії. Наукові записки СумДПУ URL: https://www.researchgate.net/publication/346653612_PITANNA_EKOLOGIZACII_SKILNOGO_KURSU_GEOGRAFIJ
35. Навчальні програми для загальноосвіт. навч. закл. України + опис ключових змін. 5–9 класи. Київ : Видавничий дім «освіта», 2017. 88 с. (Серія «На допомогу вчителю»).
36. Назаренко Т. Г. Формування в учнів екологічної компетентності на уроках географії [Електронний ресурс] / *Український педагогічний журнал*. № 1. Київ, 2017. С. 59–65. Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/707470/1/Nazarenko_%D0%A3%D0%9F%D0%96.pdf.
37. Незворотні зміни. Як знищення греблі Каховської ГЕС нашкодить українській екології. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65858913>
38. Новак Т.І URL: <https://naurok.com.ua/vistup-na-temu-ekologichnevihovannya-103192.html>
39. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua>
40. Отич Д. Екологічна самосвідомість особистості як психологічний феномен. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. Випуск 11 (56). С. 87-94.
41. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І. Географія: підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза. 2017. 272 с.

42. Пилип'як М. І., Гринюк О. Ю. Географічна компетентність та глобальні виклики сучасності / *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. Випуск 3 (2) 2023. С. 43-49
43. Про концепцію екологічної освіти в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon-inormativ.info/index.php/component/lica/?base=1&id=136616&menu=114050&view=text>
44. Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В., Непша О. В. Готовність майбутніх вчителів географії до екологічного виховання учнівської молоді у сучасній загальноосвітній школі / *Екологія – філософія існування людства: зб. наук. праць*. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2018. С. 96-100.
45. Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В., Непша О. В. Екологічна освіта в міжпредметних зв'язках географії і біології // *Екологічна стратегія майбутнього: досвід і новації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (30-31 березня 2017 р., Умань)*. Умань: Видавець «Сочинський М.М.», 2017. С. 136-138.
46. Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В., Непша О. В. Екологічна освіта та виховання молоді як основа екологічної культури Суспільства. // *Дискурс в умовах мінливості соціокультурного простору: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю до 95-річчя Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (20-21 квітня 2018 р.)*. Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького. С. 143-146
47. Пузир Т. М. Формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах : дис. ... канд. пед. Наук. Житомир, 2016. 213 с.
48. Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» в шкільній географії // *Збірник матеріалів V Міжнародної*

науково-практичної конференції. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2022. 240 с.

49. Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії, туризму та сфери гостинності в Україні: матеріали XXII-ої Всеукраїнської студентської наукової конференції (м. Львів, 20–21 червня, 2020 року.). Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 129 с.

50. Регіональна економічна і соціальна географія (Африка, Латинська Америка, Азія, Англо-Америка, Австралія й Океанія): навч.-метод. комплекс для змішаного (очнодистанційного навчання) на базі онлайн платформи GoogleClass [Електронний ресурс] / Л. В. Бурман, О. В. Бондаренко. 2017. Режим доступу: <https://classroom.google.com/c/NzgyNjAyOTY3OFpa>.

51. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289.

52. Самойленко В.М. Навчання географії : Понятійно-термінологічний словник (з грифом МОН України) / В.М.Самойленко, Я.Б.Олійник, Л.П.Вішнікіна, І.О.Діброва. К.: Ніка-Центр, 2015

53. Слюта А.М. С 49 Методика навчання географії. Навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів: Десна Поліграф, 2021. 248 с.

54. Тамбовцев Г., Іванова В., Сапун Т. Роль і значення екскурсій у природу в екологічному вихованні школярів / *Формування стратегій міжкультурної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 вересня 2018 р.)*. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В, 2018. С. 208-210.

55. Тарасенко Г., Шевченко І. Екологізм педагогічних ідей та його реалізація в освітньому просторі України. Topical issues of the development of modern science. Sofia, Bulgaria. 15-17.01.2020. С. 903-913.

56. Тонка Ю.В. Використання інноваційних методів навчання у формуванні екологічної свідомості учнів на уроках географії / *Таврійський вісник освіти*. 2013. №1 (41). С. 259- 264.
57. Формування культури екологічної поведінки учнів основної школи : [методичний посібник] / Н. А. Пустовіт, О. О. Колонькова, О. Л. Пруцакова, Ю. В. Солобай, Г. П. Тарасюк, Є. В. Копилець. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 156
58. Ярошенко О.В., Павленко Н.В. Формування екологічних знань на уроках географії в учнів старшої школи. Актуальні питання науки, освіти і суспільства в сучасних умовах: збірник тез доповідей міжнародної науковопрактичної конференції (Полтава, 21 грудня 2022 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2022. С. 19–20.

Додаток А

№ п/п	Запитання	Ступінь вираження якості (у балах)	1	2	3	4	5
1	Наскільки Вам властиве почуття відповідальності за збереження навколишньої природи?	-	-	-	-	-	-
2	Якою мірою неприпустимо для Вас брати участь у пікніку на території заповідника?	-	-	-	-	-	-
3	Як часто в дружньому колі Ви обговорюєте проблеми, пов'язані з погіршенням екологічної ситуації?	-	-	-	-	-	-
4	Наскільки важливим, на Вашу думку, є розвиток суспільного екологічного руху в навчальному закладі?	-	-	-	-	-	-
5	Наскільки значущим для Вас є отримання позитивного емоційного настрою від спілкування з природою?	-	-	-	-	-	-
6	Як Ви оцінюєте власні екологічні знання?	-	-	-	-	-	-
7	Наскільки необхідними є для Вас поглиблення й розширення своїх екологічних знань?	-	-	-	-	-	-
8	Чи вважаєте Ви, що погіршення стану навколишнього середовища негативно впливає на Ваше здоров'я?	-	-	-	-	-	-
9	Як часто Ви використовуєте екологічні знання й уміння в повсякденному житті (не збираєте гриби й лікарські трави уздовж доріг, не спалюєте пластиковий посуд)?	-	-	-	-	-	-
10	Як часто Ви читаєте статті в періодичній пресі або наукових виданнях, присвячених обговорюванню екологічних проблем?	-	-	-	-	-	-
11	Як часто Ви берете участь в екологічних рейдах, екологічних заходах вихідного дня?	-	-	-	-	-	-

12	Якою мірою за останні 2-3 роки у Вас зросло бажання брати участь в екологічних заходах школи?	-	-	-	-	-	-
13	Якщо Ви станете свідком екологічної діяльності, екологічної катастрофи, якою мірою Ваша позиція буде активною і принциповою (підпис у колективному зверненні, участь у марші протесту)?	-	-	-	-	-	-
14	Як часто Ви перешкоджаєте неекологічній поведінці оточуючих, а також Ваших друзів (збору рідкісних рослин, первоцвітів навесні, організації несанкціонованих смітників тощо)?	-	-	-	-	-	-
15	Як часто Ви є ініціатором екологічних заходів?	-	-	-	-	-	-

Додаток Б

Складник	Рівень	Кількість балів набраних під час тесту	Характеристика
Ціннісно-мотиваційний	Низький	0-9	Несформовані екологічно значущі ціннісні орієнтації, недостатня переконаність у необхідності дбайливого ставлення до природи, відсутність установки на взаємовигідне співробітництво природи й людини, що ґрунтується на принципах гуманізму
	Середній	10-19	Припускає наявність переконань, адекватних екологічним знанням, взаємозумовленість екологічних ціннісних орієнтацій, які, однак, не завжди реалізуються у вчинках
	Високий	20-25	Сформована система переконань, ціннісних орієнтацій, що спонукають до оволодіння новими екологічними знаннями й реалізації їх у діяльності, заснованій на гуманному ставленні людини до природи
Інформаційно-когнітивний	Низький	0-9	Недостатньою розвинені екологічні інтереси, є фрагментарні екологічні поняття і знання, які не реалізуються в повсякденному житті й творчій роботі
	Середній	10-19	Наявні екологічні інтереси та уявлення, усвідомлюється важливість взаємодії між суспільством і природою
	Високий	20-25	Єдність системи екологічних інтересів, уявлень і їхньої реалізації у повсякденному житті, екологічні знання реалізуються на практиці
Операційно-діяльнісний	Низький	0-9	Характерна пасивність особистості, участь в екологічних заходах бере лише за ініціативи педагога
	Середній	10-19	Характерна активна участь в екологічних заходах, заснованою на активній позиції особистості відповідно до екологічних переконань та цінностей
	Високий	20-25	Характерна висока активність в екологічних заходах на основі власної ініціативи

Додаток В

Результати сформованості екологічної культури учнів 8 класу

Складник	№ п/п	Запитання	1	2	3	4	
Ціннісно-мотиваційний	1	Наскільки Вам властиве почуття відповідальності за збереження навколишньої природи?	-	1	7	2	
	2	Якою мірою неприпустимо для Вас брати участь у пікніку на території заповідника?	1	2	2	4	
	3	Як часто в дружньому колі Ви обговорюєте проблеми, пов'язані з погіршенням екологічної ситуації?	7	2	1	-	
	4	Наскільки важливим, на Вашу думку, є розвиток суспільного екологічного руху в навчальному закладі?	-	1	6	3	
	5	Наскільки значущим для Вас є отримання позитивного емоційного настрою від спілкування з природою?	4	2	3	1	
Інформаційно-когнітивний	6	Як Ви оцінюєте власні екологічні знання?	-	2	4	4	
	7	Наскільки необхідними є для Вас поглиблення й розширення своїх екологічних знань?	2	1	5	1	
	8	Чи вважаєте Ви, що погіршення стану навколишнього середовища негативно впливає на Ваше здоров'я?	-	1	5	3	
	9	Як часто Ви використовуєте екологічні знання й уміння в повсякденному житті?	-	1	7	1	
	10	Як часто Ви читаете статті в періодичній пресі або наукових виданнях, присвячених обговорюванню екологічних проблем?	6	1	2	1	
Операційно-діяльнісний	11	Як часто Ви берете участь в екологічних рейдах, екологічних заходах вихідного дня?	5	3	2	-	
	12	Якою мірою за останні 2-3 роки у Вас зросло бажання брати участь в екологічних заходах школи?	4	3	3	-	
	13	Якщо Ви станете свідком екологічної діяльності, екологічної катастрофи, якою мірою Ваша позиція буде активною і принциповою?	1	1	3	5	
	14	Як часто Ви перешкоджаєте неекологічній поведінці оточуючих, а також Ваших друзів?	5	1	3	1	
	15	Як часто Ви є ініціатором екологічних заходів?	8	1	-	1	

Додаток Г

Результати сформованості екологічної культури учнів 9 класу

Складник	№ п/п	Запитання	1	2	3	4	5
Ціннісно-мотиваційний	1	Наскільки Вам властиве почуття відповідальності за збереження навколишньої природи?	-	1	3	10	1
	2	Якою мірою неприпустимо для Вас брати участь у пікніку на території заповідника?	3	3	2	4	3
	3	Як часто в дружньому колі Ви обговорюєте проблеми, пов'язані з погіршенням екологічної ситуації?	1	6	6	2	-
	4	Наскільки важливим, на Вашу думку, є розвиток суспільного екологічного руху в навчальному закладі?	1	4	7	3	-
	5	Наскільки значущим для Вас є отримання позитивного емоційного настрою від спілкування з природою?	3	5	3	4	-
Інформаційно-когнітивний	6	Як Ви оцінюєте власні екологічні знання?	3	7	4	1	-
	7	Наскільки необхідними є для Вас поглиблення й розширення своїх екологічних знань?	2	4	7	2	-
	8	Чи вважаєте Ви, що погіршення стану навколишнього середовища негативно впливає на Ваше здоров'я?	1	1	4	9	-
	9	Як часто Ви використовуєте екологічні знання й уміння в повсякденному житті?	3	5	4	3	-
	10	Як часто Ви читаєте статті в періодичній пресі або наукових виданнях, присвячених обговорюванню екологічних проблем?	7	3	5	-	-
Операційно-діяльнісний	11	Як часто Ви берете участь в екологічних рейдах, екологічних заходах вихідного дня?	7	4	3	1	-
	12	Якою мірою за останні 2-3 роки у Вас зросло бажання брати участь в екологічних заходах школи?	2	4	6	3	-
	13	Якщо Ви станете свідком екологічної діяльності, екологічної катастрофи, якою мірою Ваша позиція буде активною і принциповою?	4	6	2	3	-
	14	Як часто Ви перешкоджаєте неекологічній поведінці оточуючих, а також Ваших друзів?	1	4	3	5	2
	15	Як часто Ви є ініціатором екологічних заходів?	5	7	2	1	-